

אפריל 2014 גיליון 13

בית הספר ע"ש פדרמן
למדיניות ציבורית וממשל

The Federmann School of
Public Policy and Government

מדיניות ציבורית

עיתון לחידושי מדיניות בישראל

מדיניות ציבורית וקהילה

עמ' 4: פיתוח קהילתי בפרויקט שיקום
שכונות

רחל שגיא

עמ' 8: אובדן קהילתיות בציבור הישראלי
לפי השתקפות מבצע חיסון
הפוליו "שתי טיפות"

ד"ר אליעזר חפר

עמ' 15: על קהילות חדשות וישנות ומה
שמלמדת עליהן השפה

איתמר יקיר

המרכז להכשרת בכירים
מדיניות ציבורית
תכנית מנהלים

מזכרים, מדיניות - מנהלים, מציאות

עיתון
לשירות
המדינה
העתידי
שלך!

עיתונים
ATIDIM
ידידי "מדיניות" (נ"ר)

תכנית המצטיינים
לימודי מוסמך
Honors Master's Program
In Public Policy

תוכן עניינים

תנו לנו לשמוע אתכם

קראתם משהו שהרגיז אתכם?
למדתם משהו חדש ומעניין?
רוצים לשתף בנושאים שבהם אתם
עוסקים? לבקש כי נעסוק יותר בנושא
אחד ופחות באחר?
שלחו אלינו הערות, תגובות, מאמרים,
ניירות מדיניות וכל דבר שיכול לעניין
את קהילת בית הספר למדיניות
ציבורית.

– "מדיניות ציבורית –

עיתון לחידושי מדיניות בישראל"

טלפון: 02-5881533

פקס: 02-5880047

דוא"ל:

public_policy@savion.huji.ac.il

אתר אינטרנט:

<http://public-policy.huji.ac.il>

עקבו אחרי פעילויות ביה"ס בפייסבוק:

[www.facebook.com/](https://www.facebook.com/SPPFedermann)

SPPFedermann

חברי המערכת

עורכת: אילנה שפיזמן

Ilana.shpaizman@mail.huji.ac.il

מערכת: רותי אבלין, מנחם בומבך,
אהרן גפן, אילה הנדן, יפעת כהן-חדד,
מיטל שטיין, שירי שניצקי, עופרה
תורן-קומר

עריכה לשונית: יעל רינגולד

עיצוב גרפי: 2w-design.com

קהילתיות גיאוגרפית

מאמר אורח – פיתוח קהילתי בפרויקט שיקום שכונות – רחל שגיא
קהילתיות כגורם משיכה בבחירת מקום מגורים – הגבעה הצרפתית במבט
מהשטח – נעמה כץ
קהילה לוקחת אחריות – מקרה בוחן בשכונת רמות – יצחק טרכטינגוט
הצלחתם של כפרי הסטודנטים של "אילים" – דניאל בן

קהילה, מדיניות ואחריות

יציאה יזמית כתגובה לחוסר שביעות רצון משירותים ציבוריים – ד"ר ענת גופן
אובדן קהילתיות בציבור הישראלי לפי השתקפות מבצע חיסון הפוליו "שתי
טיפות" – ד"ר אליעזר חפר
"החיים הטובים של הפרט" או הכנסת מדדים חברתיים, קהילתיים וסביבתיים
לשיח הכלכלי – ריטה גולשטיין-גלפרין

מנהיגות קהילתית

קהילת שלוחי ציבור – מנהיגות בקהילה החרדית – מנחם בומבך ויצחק
טרכטינגוט
"ואם כבר לבד, אז שיהיה בקבוצה": נשים יחידניות בונות קהילה – סיון אלפי
מדיניות ציבורית וקהילות התפוצות – רועי מקלר

אתגרים בקהילה

על קהילות חדשות וישנות ומה שמלמדת עליהן השפה – איתמר יקיר
הרהורים בעקבות ביקור הצוערים בבני-ברק – חווה מונדרוביץ'
הקהילתיות החרדית כיתרון חברתי – מיכאל נכטילר
מדיניות כלפי אלימות נגד נשים מצד בני זוגן – לא רק בעיה קהילתית –
סער אלון-ברקת ותמר הופנונג

בוגרים בשטח – בוגרים וסטודנטים חברי קהילות

חינוך בקהילה

הקהל ומשול – השפעת מעורבותו של השלטון המקומי על חינוך וקהילתיות –
עמית טרייסטר ומיכל שטרנברג
בית ספר בקהילה – ספיר בן שטרית

שירותי דת בקהילה

מודל קהילתי למתן שירותי דת – מוטי קהת
שני בתי כנסת, לכל הפחות – נועה סגל ליפשיץ

חדש בבית הספר

תוכנית הכשרה לראשי רשויות חדשים – ד"ר רותם ברסלר גונן

זרקור

Ask What You Can Do – השנה שלי בבית הספר לממשל ע"ש קנדי
בהארוורד – רועי פולקמן

פרסומים

לוח מודעות

דבר העורכת

בשנים האחרונות אנו עדים לשני תהליכים מנוגדים: מצד אחד, תהליך של אינדיבידואליזציה, שבו המסגרות המסורתיות של משפחה וקהילה מתפוררות, המדינה לעתים קרובות נסוגה לאחור, והאחריות עוברת לפרט הבודד. מצד שני, תהליך של חזרה לקהילה של הפרטים וכן עידוד של יצירת קהילות על ידי המדינה. גיליון זה מטרתו לבחון את סוגיית הקהילה והמדיניות הציבורית מזוויות שונות. בין היתר, הגיליון מתכוון לענות על השאלות הבאות:

האם על המדינה לעודד יצירת קהילות, ואם כן, כיצד ובאילו תנאים? האם עידוד מודלים קהילתיים מחזק את אחריות המדינה, או שמא מדובר על תהליך נוסף של צמצום באחריות המדינה? באיזה אופן עידוד, שימורן ויצירתן של קהילות תורם לחברה ולמדינה? מהם היתרונות והחסרונות של מתן שירותים בתוך הקהילה? באיזה אופן המדינה מגיבה לצרכים קהילתיים? האם הקהילות החדשה באה על חשבון סולידריות חברתית רחבה יותר?

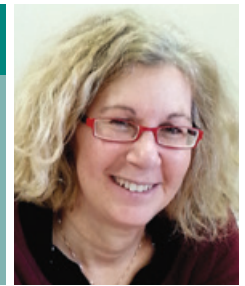
המושג "קהילה" הנו מושג רחב. ישנן קהילות הקיימות זה שנים, כמו, לדוגמה, הקהילה החרדית, ולעומתן יש קהילות חדשות יותר, כמו קהילות צעירים בפריפריה או קהילות של נשים יחידניות; ישנן קהילות שנוצרות "מלמטה", מהפרטים עצמם, ולעומתן קהילות שנוצרות בעידודה ואף ביוזמתה של המדינה. לכל סוג של קהילה מערכת יחסים שונה עם המדינה, הבאה לידי ביטוי במידת אחריות המדינה על היווצרותן וחזקתן.

המדיניות הציבורית כלפי קהילות גם כן אינה אחידה. גיליון זה מדגים שלושה כיוונים אפשריים: הראשון, חיזוק מודלים קהילתיים של ייצור ואספקה של שירותים, כמו, לדוגמה, מודל בית הספר הקהילתי בירושלים. השני, מעבר ממדיניות קהילתית למדיניות ציבורית אוניברסלית, כמו, לדוגמה, בסוגיית המרכזים למניעת אלימות במשפחה. השלישי, פירוק המונופול של המדינה והעברת האחריות לקהילות עצמן, כמו בסוגיית אספקתם של שירותי דת.

מדור "בוגרים בשטח" מוקדש הפעם לבוגרים ולסטודנטים החברים בקהילות שונות. המגוון הקהילתי מדגים את המורכבות של מושג הקהילה ואת החזרה לקהילה שמתרחשת בשנים האחרונות. לבסוף, תוכלו לקרוא על התוכנית החדשה להכשרת ראשי רשויות שנפתחה לאחרונה בבית הספר, ועל החוויה של לימודי תואר שני בבית הספר "קנדי" באוניברסיטת הארוורד במסגרת תוכנית וקסנר לעובדי השירות הציבורי, של בוגר מחזור ג' בתוכנית המצטיינים, רועי פולקמן.

בדומה לסוגיות אחרות במדיניות ציבורית, גם כאן מדובר על סוגיה מורכבת. גיליון זה נועד להאיר מעט את המורכבות, להציג מודלים חדשניים במערכת היחסים בין מדיניות לבין קהילה, ולהכיר בתרומה שיש לקהילות השונות לכלל החברה. כולי תקווה כי תמצאו עניין בכתבות השונות.

קריאה מהנה וחג שמח!

רחל שגיא

מ"מ מנהלת אגף שיקום שכונות, משרד הבינוי והשיכון

rachelsa@moch.gov.il

פיתוח קהילתי בפרויקט שיקום שכונות

לפתח את היכולת ואת המודעות של אנשי המקצוע להקשיב באמת לקהילה, במקביל להכשרת נציגי התושבים לפעול למען קהילתם מתוך דיאלוג בונה עם אנשי המקצוע.

מרכז גישור ודיאלוג בקהילה

פרויקט שיקום שכונות מסייע להקמת מרכזי גישור ודיאלוג בקהילה ומקדם אותם. כיום יש כ-30 מרכזי גישור קהילתיים ברחבי הארץ, והמספר הולך וגדל. מרכזי הגישור מופעלים בעיקר באמצעות מתנדבים מהקהילה, אשר לומדים גישור ומבצעים גישורים בין תושבים ואף בין קבוצות.

נוסף על כך, מנחילים את שפת הגישור והדיאלוג, כולל פיתוח סובלנות וקבלת השונה, לילדים ולנוער, לקבוצות מנהיגות, לווועדי בתים וכן לכלל הקהילה. ביישובים שבהם קיימות תופעות של אלימות וקונפליקטים וכן ביישובים שבהם האוכלוסייה היא רב-תרבותית ויש פוטנציאל רב להתלקחות קונפליקטים, החשיבות של הקמת מרכז גישור אף מועצמת.

גינות קהילתיות

אין ספק שהלהיט החדש בתחום הפיתוח הקהילתי הוא הגינה הקהילתית. הגינה הקהילתית מוקמת בשטח משותף או ציבורי באמצעות תושבים מתנדבים, ילדים ומבוגרים, בדרך כלל בליווי של גנן או רכז קהילתי. הגינה הפכה למוקד מרכזי של פעילות, ששותפים לה אלפי תושבים במאות גינות ברחבי הארץ. סביב הפעילות בגינה הקהילתית נוצרים מפגשים וקשרים מיוחדים בין בני נוער לבין קשישים, והגינה עצמה הפכה למועדון השכונתי החדש.

לסיכום

בעבודת המחקר לתואר שני בחנתי את השאלה האם יש עדיין משמעות לקהילה המרחבית, ל"שכונה"? ובניסוח יותר אקדמי – "אפיון קהילה מרחבית". התברר, מעט להפתעתנו, כי הקהילה המרחבית, הקשרים בתוך "השכונה", עדיין חשובה ומשמעותית מאוד לתושביה. במיוחד נכון הדבר לגבי אוכלוסיות הנמצאות במצבי מצוקה ומחסור. פרויקט שיקום שכונות מאמין בחשיבות של קהילה פעילה, מעורבת ומודעת, וממשיך להשקיע בפיתוח מנהיגות וקהילה מקומית, תוך התייחסות לנציגי התושבים כשותפים חשובים ושווים בקביעת המדיניות והעתיד של שכונתם.

פרויקט שיקום שכונות הוא הפרויקט החברתי הגדול ביותר שהפעילה ממשלת ישראל בשיתוף קהילות יהודיות, על מנת להתמודד עם התדרדרות שכונות המצוקה בערים גדולות ולצמצם את הפערים החברתיים במדינה. פרויקט השיקום החל בשנת 1979 וממשיך לפעול עד היום, זה 35 שנה. תקציבו המצטבר של הפרויקט, בתחום הפיזי והחברתי, הוא יותר משני מיליארד דולר. קשה לדמיין מה היה עולה בגורל שכונות המצוקה ותושביהן ללא העבודה רחבת ההיקף והמשנה גורלות שביצע הפרויקט בכל שנותיו. דורות של ילדים וילדות, צעירים ומבוגרים שיפרו את נקודת הזינוק שלהם ואת סיכוייהם להצליח ולמצות את עצמם. **גם היום, למרות התקציבים המצומצמים יחסית, פרויקט שיקום שכונות מצליח לתרום ולשפר את חייהם של יותר מ-100 אלף תושבים בשנה!**

אזכיר כאן בקצרה שלושה כלים שפרויקט שיקום שכונות מפעיל בעשור האחרון, באמצעות צוות מקומי של מנהלי פרויקטים ועוזרי אכלוס של משרד הבינוי והשיכון ועובדים קהילתיים ושכונתיים, בניהול השירות לעבודה קהילתית של משרד הרווחה. מטרת הפעילות – לפתח ולחזק את הקהילה השכונתית, לשפר את יכולותיה לקבוע את גורלה.

מועצת תושבים

עקרון יסוד בשיקום שכונות הוא שנציגי התושבים – נציגי הקהילה המקומית, הם בעלי עניין ובעלי יכולת הצבעה ממש כמו כל איש מקצוע. בוועדות ההיגוי השכונתיות חברים 11 נציגי תושבים ו-11 נציגי ממסד. לתושבים יש יכולת השפעה אמיתית, ולא מעט פעמים נבחרות תוכניות על פי בקשת התושבים, ולא על דעת אנשי המקצוע.

בעשור האחרון חלה שחיקה בעיקרון זה, ונציגי התושבים פעילים פחות בוועדות ההיגוי המקומיות. נוסף על כך, התעוררה שאלה – מי מייצג את השכונה? בעבר נערכו בחירות לוועד השכונה, והנציגים הנבחרים היו אלה שייצגו את השכונה ושימשו לפה לכלל השכונה. למודל ועד השכונה היו חסרונות רבים, וביניהם פוליטיזציה יתר של התהליך, השתלטות של נציג אחד על הוועד וקבוצות שלא זכו לייצוג, כגון קשישים, נוער ועולים.

בעידן של "דמוקרטיה השתתפותית", "שולחנות עגולים" שמחליפים את הדמוקרטיה הייצוגית, כל אחד מוזמן להיות שותף בקבלת ההחלטות. בשנים האחרונות אנו מפעילים ב"שיקום שכונות" מודל ייצוג המבוסס על נציגים פעילים של קבוצות קיימות בקהילה. בכל שכונה ישנם פורומים וקבוצות שונות, כגון ועדי הורים בבתי הספר, מועצת תלמידים, נציגי עולים, תושבים למען איכות הסביבה, מרכז יום לקשיש, מועדון נשים ועוד. אנו מזמינים נציגים של קבוצות אלו להיות חברים ב"מועצת שכונה" וכן בוועדות ההיגוי של שיקום שכונות.

חשוב לציין כי עקרון העבודה המשותפת עם התושבים אינו פשוט לאנשי המקצוע, אשר רגילים להיות "בעלי הסמכות והידע". חשוב

נעמה כץ

רכזת הקליניקה האורבנית באוניברסיטה העברית ומנחת בינוי קהילה בארגון שדמות, תוכנית המצטיינים

naamakatz8@gmail.com

קהילתיות כגורם משיכה בבחירת מקום מגורים – הגבעה הצרפתית במבט מהשטח

בשלוש השנים האחרונות עבדתי כרכזת פרויקט "שכונה צעירה" בגבעה הצרפתית. עם כניסתי לתפקיד נאמר לי שאני צריכה להפוך את השכונה למקום אטרקטיבי יותר לצעירים ולמשפחות צעירות, וזאת כחלק ממדיניות עיריית ירושלים להשאיר צעירים בעיר. איך עושים את זה?

כיצד ניתן לעודד קהילתיות?

קהילתיות נוצרת כאשר אדם מרגיש שייך, משמעותי ומחויב לזהות הקהילתית המשותפת, ולפרטים החולקים עמו זהות זו. אחת הדרכים לעודד זאת היא יצירת חבורות משימה – קבוצות קטנות של חברי קהילה העוסקות במשימה משותפת תוך כדי טיפוח הקשרים האישיים בין חברי הקבוצה. המשימה והקשרים האישיים משמשים כאמצעי וכמטרה לסירוגין, ולעתים בו-זמנית. יצירת קבוצות רבות כאלה יוצרת מעגלי השתייכות רבים. יצירת שיח וקשר בין מעגלי ההשתייכות השונים סביב זהות קהילתית גדולה יותר יוצרת הידוק קשרים ומגבירה את רמת ההון החברתי בקהילה כולה. עבור מארגן קהילתי, זוהי האמנות שבמקצוע. עבור קובעי מדיניות (ראשי ערים, מזכירי יישובים, ראשי ממשלות), זוהי דרך ליצירת חוסן חברתי בחברה כולה.

הניסיון בגבעה הצרפתית לימד אותי כמה דברים:

1. זה מצליח. אני מכירה באופן אישי כמה משפחות שהחליטו להישאר בשכונה למרות הצעות מפתות במקומות אחרים. כאשר שואלים אותן מדוע, התשובה היא: "יש פה אנשים טובים, אני יודע/יודעת שלא אשאר לבד כאשר אצטרך".
2. אנשים רוצים קהילתיות. נוכחתי כי אנשים עובדים ומטופלים בילדים קטנים מוכנים לתרום מזמנם הפנוי וממרחם (ולעתים גם מכספם) ליצירת פעילויות קהילתיות. אני לא יכולה לחשוב על סיבה אחרת מלבד זו שהקהילתיות היא מרכיב באיכות החיים של הפרט.
3. קהילתיות מגבירה את החוסן החברתי. לא מזמן ירד שלג כבד בירושלים, ואני כבר עברתי לעבודה אחרת. בהיותי במוקד החירום של עיריית ירושלים שאלתי "מה עם הגבעה הצרפתית?". נאמר לי שהמינהל הקהילתי דיווח לעירייה שלא צריך עזרה. ובאמת – רשתות הקשר היו כאלה ששכנים יכלו לתקשר זה עם זה, המינהל הקהילתי הציף צרכים ותושבי השכונה מילאו את הבקשות עבור תושבים אחרים. זה לא היה יכול לקרות אם הרשתות הללו לא היו נוצרות בזמן שגרה.

לסיכום, מתוך בעיית מדיניות עירונית (הגירה שלילית של צעירים), מצאנו כי הפתרון ה"רך" של הגברת הקהילתיות אפקטיבי לא פחות, ובר-קיימא אולי אפילו יותר, מהשקעה בתשתיות של דיוור ותעסוקה. ימים יגידו אם מתוך סך השיקולים, הקהילתיות היא שיקול בעל עוצמה מספיקה כדי להתגבר על בעיות אחרות.

כששאלתי משפחות צעירות מדוע הן רוצות לעזוב את השכונה, ענו לי: דיוור יקר והיעדר תעסוקה טובה. לעתים גם קיבלתי תשובות טריוויאליות יותר – בן או בת הזוג קיבלו עבודה במרכז, או – עברנו לגור ליד ההורים כי זה מקל את הטיפול בילדים הקטנים; ולפעמים גם (במיוחד בקרב סטודנטים או סטודנטיות שטרם הקימו משפחה) היעדר תחושת בטחון אישי ברחובות או פשוט "השכונה/העיר מבאסת".

כששאלתי משפחות צעירות מדוע הן רוצות לעזוב את השכונה, ענו לי: דיוור יקר והיעדר תעסוקה טובה. לעתים גם קיבלתי תשובות טריוויאליות יותר – בן או בת הזוג קיבלו עבודה במרכז, או – עברנו לגור ליד ההורים כי זה מקל את הטיפול בילדים הקטנים; ולפעמים גם (במיוחד בקרב סטודנטים או סטודנטיות שטרם הקימו משפחה) היעדר תחושת בטחון אישי ברחובות או פשוט "השכונה/העיר מבאסת".

דיוור ותעסוקה הם תחומים שבהם ניתן לעשת שינוי באמצעים של מדיניות ציבורית, אך בטווח זמן ארוך. יחד עם זאת, השיקולים הנוספים – קרבה לסביבה תומכת ותחושת בית במרחב הציבורי, הם בעלי משקל מכריע לא פחות בשאלה היכן לגור. כיצד, בהתערבות מקצועית, יוצרים עבור אדם תחושת בית?

קהילתיות היא האיכות שקיימת באופן פוטנציאלי בקהילות ומסוגלת להעניק תחושת בית לחברי הקהילה. אגדיר כמה מושגים הנדרשים כדי להסביר זאת:

קהילה היא ציבור המאוגד במסגרת גיאוגרפית יישובית או אזורית הכוללת מגוון של התארגנויות שלטוניות, ממסדיות והתנדבותיות. זוהי מערכת חברתית המקיימת מערכות יחסי גומלין בתחומי חיים שונים. הקהילה יכולה להיות מוקד ציבורי להזדהות ולמשמעות עבור היחיד והקבוצות ביישוב, באמצעות מימוש הקהילתיות שבתוכה.¹

קהילתיות היא היכולת של החברים בקהילה ליצור הסכמה סביב אמנה חברתית נורמטיבית המתבטאת ברשתות חברתיות המבוססות על יחסי אמון והדדיות מוכללים בין מרכיביה. אמון והדדיות מוכללים משמע הנכונות של יחידים להתגייס ולסייע ללא היכרות אישית עמוקה וללא ציפייה לתמורה מיידית, מתוך ידיעה עמוקה כי בעתיד הלא ברור מישו – ארגון או יחיד – בקהילה יסייעו לו בתמורה.² הלכידות החברתית מאפשרת לחברי הקהילה לממש באופן וולונטרי את שותפותם במרחב הציבורי ולחוש שייכות, מחויבות ומשמעותיות. בבואנו למדוד את רמת הקהילתיות נוכל לעשות זאת על ידי בדיקת תחושת השייכות,

1 שדמות – מרכז למנהיגות בקהילה, המכללה האקדמית לחינוך אורנים, 2010, לשם שינוי ביחד: **בינוי קהילה – פיתוח הון חברתי כבסיס לקהילתיות מתחדשת**, הוצאה לאור: השירות לעבודה קהילתית, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

2 Putnam, Robert D., ed., 2002. **Democracies in flux: The evolution of social capital in contemporary society**. Oxford: Oxford University Press.

יצחק טרכטינגוט

עמית במכון מנדל, לשעבר מנהל תחום קהילה במינהל קהילתי רמות
בוגר תוכנית המנהלים ודוקטורנט בבית הספר
terach2@gmail.com

קהילה לוקחת אחריות – מקרה בוחן בשכונת רמות

לחודש כדי לדון ולמצוא פתרונות לאתגרים שכונתיים העומדים על הפרק. הנושא הראשון שטופל על ידי הפורום היה הביטחון השכונתי. רמות כשכונת תפר סובלת ממכת גניבות ותקיפות, ולכן, ביוזמת הפורום, הוקם מוקד משא"ז חרדי-חילוני משותף שהקיף למעלה ממאה מתנדבים שפועלים מדי ערב. המוקד, שאושר גם בגברים חרדים בגילים 25–50, היה מהפעילים בירושלים, ולזכותו נזקפות לא מעט פעולות שהצילו חיים. בשלב השני חזק המינהל את הקשר בין הקהילה החרדית לבין לשכת הרווחה השכונתית. עד לאותה תקופה נמנעו חרדים מלפנות ללשכה בשל עשרות שנים של ניכור ואיבה. הדבר גרם לפשיעה גוברת, לעוני ולקשיים חברתיים בקרב הקהילה. ביוזמת המינהל ערכה העירייה סדנה משותפת של מנהלות ומנהלי בתי ספר חרדיים בשכונה, יחד עם מנהלת הלשכה וצוות עובדיה. נוסף על כך נערכו "פגישות אמון" בין מנהיגי הקהילות החרדיות לבין מנהלת הלשכה, ונוצר שיתוף פעולה. התוצאות הן שכיום 80 אחוזים מפעולות הלשכה נעשות בקרב האוכלוסייה החרדית, ובעקבות כך גברה המודעות לבעיות אלימות ועוני, והעמיקה יכולת רשויות הרווחה לסייע לקהילה החרדית בפתרונות תעסוקה ובמניעת אלימות. במקביל לכך הופעלו פרויקטים חינוכיים לילדים, נוער ומבוגרים להעמקת המודעות בנושאי "איכות הסביבה" ו"זהירות בדרכים", שהוזנחו שנים רבות בקהילה החרדית. בעקבותיהם הוקמו, לראשונה בירושלים, משמרות זה"ב חרדיות, ונערכו "מבצעי ניקיון" במימון העירייה באזורים חרדיים.

בשלב השלישי נעשה מאמץ לפתור קונפליקטים רבי-שנים בין האוכלוסיות ברמות. במסגרת זו נמצאו פתרונות ירוקים לעירובין של שבת, פתרון המאפשר לחרדים שימוש בבריכה השכונתית, והועמק שיתוף פעולה בין-מגזרי בנושאי תחבורה, איכות סביבה, תשתיות ועוד.

גולת הכותרת של הפרויקט הייתה הקמת מרכז מתנדבים שמאחד פעולות חסד והתנדבות בלתי-פורמליות הנעשות בשכונה, ומרכז כ-2,500 מתנדבים מכל המגזרים הפועלים במגוון תחומים קהילתיים ופרטיים. במסגרת זו נפתחה גם לשכה לפניות הציבור שבמסגרתה נערכו מדי שבוע קבלות קהל על ידי חברי הנהלה וראשי אגפים בעירייה, משרד הפנים וביטוח לאומי, ניתנו ייעוץ משפטי חנם וייעוץ בענייני תכנון ותשתיות, נערך רישום לגנים, טופלו נושאי רווחה ועוד.

במבט לאחור ניתן לומר שהפרויקט סייע למנהיגות בלתי-פורמלית של התושבים להתעצב כמנהיגות קהילתית מובילה, תוך פיתוח קהילתי, שיתוף התושבים ואינטראקציה כלל-מגזרית בין תושבי השכונה. הכוח הקהילתי שנוצר מאיחוד כוחות מכל המגזרים ממשיך לסייע בגיוס משאבים כלכליים ואנושיים לשכונה ובפיתוח עצמאות קהילתית לרווחת כלל התושבים. שוב הוכח כי אין תחליף לאחריות קהילתית משותפת ולעזרתה לרשויות במתן מענה לתושבים.

הרשות המקומית מחויבת לספק מגוון שירותים מוניציפאליים לתושביה, אך אלו לא יהיו אפקטיביים ללא לקיחת אחריות עצמית של התושבים. שיתוף התושבים ופיתוח מנהיגות קהילתית חיוניים ליכולת הרשות לבסס ביזור מוניציפאלי יעיל של משאבים, ולהעלות איכות השירות הפיזי והחברתי הניתן לתושבים. תפיסה זו עמדה בבסיס הקמתם של מינהלים קהילתיים בירושלים בשנות ה-80, מתוך מחשבה שהם יצמיחו מנהיגות קהילתית-שכונתית שתגביר תחושת אחריות ושייכות אצל התושבים, ותסייע לעירייה לקדם את השכונה בכל התחומים.

במסגרת עבודתי במינהל הקהילתי ברמות הייתי שותף בשנת 2009 בפרויקט שנועד להגביר תחושת אחריות ושייכות אצל התושבים החרדים, ובכך לסייע לרשויות למקסם את האפקטיביות של המשאבים המופנים לשכונה.

ברמות מתגוררים כ-50 אלף תושבים, והיא השכונה הגדולה בירושלים. השכונה נבנתה בשנות ה-70 כשכונה פלורליסטית-חילונית, וכניסת תושבים חרדים אליה התרחשה באטיות ובהדרגה. במשך שנים היוו החרדים מיעוט שולי מקרב התושבים, ועוינות, חוסר דיאלוג והיעדר מוחלט של שיתוף פעולה אפיינו את הקשר ביניהם לבין שאר האוכלוסייה. כך התפתחה בקרב החרדים תפיסת מיעוט של התמקדות בחיזוק צרכים מקומיים-קהילתיים מבלי לתת את הדעת על התועלת הקולקטיבית-השכונתית. חרדים לא התנדבו למשמר האזרחי המקומי, לא סייעו לשמירה על איכות הסביבה, לא השתתפו בפעילויות להגברת הבטיחות בדרכים, סירבו לשתף פעולה עם לשכת הרווחה השכונתית, ואף לא השתתפו בפעילויות שארגן המינהל הקהילתי. כשהתליכים דמוגרפיים נתנו את אותותיהם בשכונה והאוכלוסייה החרדית הפכה לרוב, בלטו בהיעדרן פתיחות לסביבה וחשיבה קולקטיבית הלוקחת אחריות על הטוב המשותף בשכונה.

עקב כך יזם המינהל הקהילתי פרויקט שנקרא "קהילה לוקחת אחריות". החזון היה להטמיע תפיסות חדשות בקרב האוכלוסייה החרדית, כדי שתהיה מעורבת, דואגת ומשפיעה על סביבתה, תוך העמקת השתתפותה בקבלת ההחלטות הנוגעות לשכונה ומיצוי מרבי של תרומתה הפוטנציאלית לכלל תושבי השכונה. הציפייה הייתה שבעקבות הפרויקט ייווצרו אינטראקציה הדדית ושיתוף פעולה בין המגזר החרדי למגזר החילוני, תוך הפחתת קונפליקטים, חיכוכים ומשקעי עבר, העצמת המשותף והשווה בין התושבים והפעלת פרויקטים משותפים המשרתים את כלל האוכלוסייה.

בשלב הראשון של הפרויקט מיפינו 15 קהילות חרדיות, דתיות וחילוניות הנחשבות ל"חזקות" בשכונה, ויצרנו קשר עם ראשיהן (מנהיגים בלתי-פורמליים ורבנים). כך נוצר פורום שהתכנס אחת

” החזון היה להטמיע

תפיסות חדשות

בקרב האוכלוסייה

החרדית, כדי

שתהיה מעורבת,

דואגת ומשפיעה

על סביבתה ”

דניאל בן

מנהל מרחב צפון ב"איילים",

בוגר תוכנית "עתידיים" ותוכנית המצטיינים

daniel@ayalim.org.il

הצלחתם של כפרי הסטודנטים של "איילים"

במסגרת עבודת התזה ערכתי מחקר על כפרי הסטודנטים של עמותת איילים שנועד לבדוק כמה משתנים: ראשית, את התועלות ואת התרומות של הקמת כפרי הסטודנטים. שנית, את הצלחתו של פרויקט "איילים" בגיבוש תחושת שייכות ובחזוק התדמית והדימוי של אזורי פריפריה בקרב סטודנטים החיים בכפרים. שלישית, את היכולת של ההשתתפות בפרויקט להשפיע על עמדותיהם של הסטודנטים בנוגע להישארות ביישובים גם לאחר תקופת הלימודים.

המחקר התבסס על השוואה באמצעות שאלונים בין שתי קבוצות: סטודנטים ותיקים בוגרי התוכנית וסטודנטים שטרם השתתפו בתוכנית.

ההשוואה הראתה על הצלחתו של המודל, והצביעה על תרומתם של כפרי הסטודנטים הן כאמצעי המשפיע על עמדותיהם של סטודנטים אשר מגיעים ללמוד בפריפריה והן כאמצעי המאפשר פיתוח של יכולות חברתיות ומעורבות בפעילות קהילתית תרבותית ייחודית, תוך הנגשה של הלימודים באקדמיה לאוכלוסיות מוחלשות על ידי דיוור מוזל ומלגות לימודים. תובנות נוספות שעלו במחקר היו כי כפרי הסטודנטים של "איילים" מהווים קהילות צעירים בעלות הון תרבותי וחברתי, העשויות לתרום לפיתוח של אזור, עיר או יישוב ולשמש כסוכני שינוי חברתיים ביישובי הפריפריה. תרומתם מגיעה גם בטווח המיידי, כתוצאה מהמחויבות לשעות התנדבות ועשייה חברתית, וגם בטווח הארוך, על ידי השפעה על תפיסות ומגמות של הסטודנטים.

מדינת ישראל עומדת כיום בפני צומת דרכים בנוגע לשני נושאים אשר אני רואה ביניהם קשר ברור. האחד הוא האופן שבו היא תפעל לחיזוק ההתיישבות בנגב ובגליל, והשני – האופן שבו היא תתמודד עם מצוקת הדיוור. עם התגברותו של השיח הציבורי בנושא חיזוק הפריפריה ועם הקמת חברה ממשלתית ייעודית לשם קידום דיוור להשכרה, במסגרת פרויקט הדיוור, חשוב להכיר בתרומתם של קהילות ושל פרויקטים חברתיים כמו כפרי הסטודנטים של "איילים", ולחזק את השתלבות משרדי הממשלה השונים במיזמים אלה.

במסגרת המחקר העליתי צעדים מספר שאותם אני סבור שיש לקדם במישורים השונים, הן במסגרת ממשלתית והן במסגרת המגזר השלישי. הראשון, יצירת מסלול בוגרים המאפשר לסטודנטים המעוניינים בכך להמשיך ולהתגורר במקום, תוך מתן דגש לסיפוק מהקהילה; השני, הרחבת הפעילות בתחומי שיפור הנגישות, התעסוקה, הפנאי והשירותים ביישובים; השלישי, גיבוש מסגרת רחבה יותר לפעילויות המשותפות של הסטודנטים עם אוכלוסיית הצעירים ביישובים, והרביעי, מתן תמריצים לעידוד השתתפות והתיישבות של זוגות צעירים ביישובי הפריפריה.

כשאלו יקודמו באופן משמעותי, נזכה לראות מגמת שינוי שתחזק באופן ניכר את ההתיישבות בנגב ובגליל.

אי השוויון התרבותי, החברתי והכלכלי בין המרכז לבין הפריפריה הוא סוגיה מורכבת במציאות הישראלית. חלק ממנו נובע כתוצאה מתפיסות, דימוי ותדמית שליליים ושגויים. שיפור הדימוי והתדמית ועלייה באטרקטיביות של יישובים בפריפריה יכול להיות המפתח למהלך משמנה מציאות. כמו כן, לפי החלטת הממשלה, חיזוק הפריפריה יתרום משמעותית לחוסן הלאומי של מדינת ישראל. מכאן שישנה חשיבות רבה לפיתוח משאבים חברתיים וקהילתיים שיהיו משמעותיים בהשפעה על תחושת שייכות וזהות עם מקומות שבהם חשוב שצעירים משכילים יתחברו וייתיישבו. אחד המשאבים המשמעותיים והמשפיעים הוא עמותת איילים.

"איילים" הנה עמותה הרואה בהבאת סטודנטים להתיישבות בנגב ובגליל משימה לאומית, ופועלת להנעתם להתיישב באזורים אלה. בעשור האחרון יצאו מכפרי הסטודנטים יותר מ-17 גרעיני משפחות שהתיישבו בנגב ובגליל, ובמקביל מאות זוגות ויחידים מבוגרי הכפרים מצאו גם הם את ביתם באזורים אלה.

התפיסה המנחה את "איילים" היא כי במהלך לימודיהם יתחברו הסטודנטים למקום ולאנשים, וחלקם הגדול יחליט לקבוע את עתידו באזורים אלו. זאת משום שתקופת הלימודים האקדמיים היא שלב קריטי בקבלת ההחלטות של הדור הצעיר.

כפרי סטודנטים של עמותת איילים מהווים בסיס להיכרות עם הפוטנציאל הטמון בנגב ובגליל, תוך שילוב התיישבות ועשייה חברתית. לפי הספרות שעוסקת בתחום, ביכולתם של מאפיינים אלו להאיץ את תהליך החיבור וההזדהות עם מקום המגורים.¹ כיום קיימים 12 כפרי סטודנטים בפריסה נרחבת בגליל ובנגב.² הכפרים מספקים תשתית לניהול חיי הסטודנטים במישור האישי והחברתי לצד היותם פלטפורמה לעשייה צעירה ולזימות בנגב ובגליל. כמו כן, כפרי הסטודנטים מהווים מרכזי פעילות המקשרים בין כלל חברי העמותה, ומתקיימים בהם אירועי חברה, הווי ותרבות שבועיים.

Hummon, David M. 1992. Community Attachment: Local Sentiment and Sense of Place, in I. Altman & S. Low (Eds.), *Place Attachment*. New-York: Plenum.

2 כפר אחד הוקם בלוד, שאף שאינה בפריפריה הגיאוגרפית, היא נמצאת בפריפריה החברתית. הכפר הוקם כפרויקט משותף עם ממשלת ישראל במטרה להחיות את העיר ולהפוך אותה למרכז סטודנטיאלי צעיר.

”התפיסה המנחה

את 'איילים'

היא כי במהלך

לימודיהם יתחברו

הסטודנטים

למקום ולאנשים.

וחלקם הגדול

יחליט לקבוע את

עתידו באזורים

אלה”

ד"ר אליעז חפר

רופא נפת נתניה - משרד הבריאות. מרצה בכיר, מכללת עמק יזרעאל, והפקולטה לרפואה בטכניון
בוגר תוכנית הבכירים
eliozh@gmail.com

אובדן קהילתיות בציבור הישראלי לפי השתקפות מבצע חיסון הפוליו "שתי טיפות"

כנגד 3,000 מתנגדי חיסונים פעילים שהשמיצו את החיסון בכל דרך אפשרית וייחסו לו תיאוריות קונספירציה שונות של השלטון. התנהגות האוכלוסייה במבצע חיסון הפוליו מזכירה את ההיענות החלקית במבצע חיסון האוכלוסייה כנגד מגפת שפעת החזירים באפריל 2009, ואף בהתחסנות כנגד שפעת עונתית מדי שנה. לאור היענותו החלקית של הציבור, מתחדדת שאלת אחריות המדינה לחייב מתן חיסונים על פי חוק במקום שבו האוכלוסייה מבטאת את תוצאות כשל השוק שנגרם מעצם טיבם של חיסונים כ"מוצר ציבורי" וכמוצר בעל השפעה חיצונית חיובית. לפי פתרונות הכלכלה הציבורית, מחובת הממשלה לטפל במימונו ובאספקתו של החיסון, בדומה לכל מוצר ציבורי אחר. כדי לבער מחלה מידבקת מאוכלוסייה, נדרש להגיע לשיעור כיסוי חיסון של כ-90 אחוזים ומעלה באוכלוסייה. אופי פעולה זה דורש ביצוע מעשה שתועלתו החברתית עולה על תועלתו האישית, ועל כן ישנן דמוקרטיזציות ותיקות, כמו צרפת או ארצות-הברית, אשר דואגות לפתור את שיעור ההתחסנות הנמוך שייכול להיגרם מכשל השוק על ידי חיוב אזרחיהן בהשלמת סל החיסונים, וזאת באמצעות התניית קבלתן של זכויות חינוך או קצבאות ילדים בביצוע החובה החברתית.

ניתוח סיבתי נוסף להיענות החלקית של האוכלוסייה למבצע החיסון מעלה את שאלת ההנעה של הפרט לביצוע החיסון. ראוי לציין שכלל האוכלוסייה מוגנת יותר כנגד מחלות מידבקות, כך היא מתקשה להבין את ההיגיון בביצוע חיסון כנגד מחולל שאינו קיים יותר בעיניה. יש להדגיש ולומר שמחוללי המחלות קיימים ולא נעלמו מהעולם. הרי עצם גילוי של נגיף הפוליו מוכיח שהתחושה כי מחלות אלה נעלמו מהעולם הנה בגדר אשליה.

בעבר פעולה של היחיד שתועלת החברה ממנה הייתה גבוהה מאשר תועלתו של הפרט, נחשבה לאידיאה חלוצית של תושבי המדינה המתפתחת. דור החלוצים שייסד את המדינה התבסס על הקרבת העצמי למען הקולקטיב. כדי להגשים את החלום הציוני נתבעה משמעת חזקה, וכך נוצרה אידיאולוגיה של הקרבת העצמי למען הכלל. החברה הישראלית נשענה על בסיס קולקטיבי-אידיאולוגי איתן שבו היררכיה חברתית נקבעה על סמך השירות למען החברה, היינו ככל ששירתת את החברה ופעלת לבניינה יותר, כך זכית לסטטוס חברתי יוקרתי יותר.

מאז דור המייסדים חלו תהליכי אינדיבידואליזציה עמוקים בחברה הישראלית – הפרטה ומיסודו של הפרויקט הציוני. במקביל לאלה חלה מחאה אינדיבידואלית כנגד התובענות של המדינה והחברה הישראלית מהפרט, והתעורר רצון לחיים פרטיים יותר ופחות קולקטיביים.

הוריהם של אוכלוסיית היעד שאלה כוון חיסון הפוליו (ילדים בגילים 0-9) נקראים בפי הסוציולוגים "בני 'דור האיקס'" (ילידי

בחודשים מאי-יוני 2013 נפל דבר בישראל. אף שילדי הארץ נהנים משגרת חיסונים ברמה, איכות והיקף מהגבוהים בעולם, התגלו נגיפי פוליו בקרב תושביה. נגיף הפוליו אשר התגלה במערכות הביוב בדרום הארץ איים להחזיר מחלה איומה שפגעה בתושבי הארץ בשנות ה-50: מחלת שיתוק הילדים. על אף מאמצים אדירים שהשקיע משרד הבריאות כדי למנוע את התפשטותו המחודשת של הנגיף, הגיע שיעור ההיענות הממוצע של האוכלוסייה להתחסנות לכדי 66 אחוזים בלבד. מאמר זה יטען כי אחת הסיבות המרכזיות לחוסר שיתוף הפעולה של הציבור היא דעיכת הקהילתיות בציבור הישראלי.

כדי למנוע סכנת התפשטות והדבקה של הנגיף האלים, פתח משרד הבריאות במבצע התחסנות מזורז בשם "שתי טיפות", וקרא לציבור לחסן את הילדים בקבוצות הגיל 0-9, אותם שנתונים שלא קיבלו בינקותם את החיסון החי מוחלש (OPV) במסגרת חיסוני השגרה, אלא רק את החיסון בזריקה (IPV).

הקריאה לחסן את הילדים נשענה על מסר שתועלתו קולקטיבית יותר מאשר אינדיבידואלית; שהרי השנתונים הללו כבר חוסנו למעשה בעברם בחיסון שבזריקה, והיו מוגנים באופן אינדיבידואלי מפני תחלואה. מטרת המבצע, אם כך, הוגדרה כ"מניעת מקרי תחלואה בפוליו (מקרי שיתוק) בישראל על ידי צמצום העברת הנגיף וביעורו של הנגיף מהארץ".

משרד הבריאות הנגיש באופן מקסימלי את השירות למען ביצוע החיסון האוראלי. הוא ניתן בתחנות "טיפת חלב", שפיזורן רחב דיו, ושעות העבודה הורחבו עד ל-20:00, כך שאי היענות הציבור לא נבעה מהיעדר זמינות או נגישות של השירות. ואולם, אחוזים ניכרים מן האוכלוסייה לא נענו לקריאה.

כאמור, היענותו של הציבור הייתה חלקית, דבר שרימז על התנגדות פאסיבית. בחלק מהמקרים התנגדות זו לבשה פנים אקטיביות, ומחאות הציבור הופיעו ברשתות חברתיות כגון הפייסבוק ובשרשורי מיילים. שם נשמעו קולותיהם של מתנגדי החיסונים. אחת מהם הייתה קבוצת "אימהות אומרות 'לא' לחיסון הפוליו המוחלש", אשר מנתה כ-2,000 חברות.

משרד הבריאות החל להפנות מאמצים ללוחמה אלקטרונית על דעת הקהל ברשת החברתית. מדי יום ולילה עסקו בכך 25 רופאים,

”הקריאה לחסן את

הילדים נשענה על

מסר שתועלתו

קולקטיבית יותר

מאשר אינדיבידואלית;

שהרי השנתונים הללו

כבר חוסנו למעשה

בעברם בחיסון

שבזריקה, והיו מוגנים

באופן אינדיבידואלי

מפני תחלואה”

מתרחשות לא אחת, מבלי יכולת לבער את המחוללים. מדינת ישראל נוקטת עד עתה מדיניות דמוקרטית ואינה כופה על אזרחיה ביצוע חיסונים. האם בעידן שבו תחושת האינדיבידואליזם של הפרט גוברת על מחויבותו לטובת הקולקטיב, יש מקום לשקול את חובת המדינה להגן על האינטרסים החברתיים שלה?

בתאריך 27 בפברואר 2012 נידונה באוניברסיטת חיפה שאלת הפטרנליזם של המדינה בביצוע חיסונים כנגד בחירה חופשית של ההורים בסירוב לחסן את ילדיהם. ממצאי מחקריהם של ד"ר ברוך וולן, חוקר ממכון גרטנר, של ד"ר מאיה פלד-רז מהמרכז הבין-לאומי לבריאות, משפט ואתיקה באוניברסיטת חיפה ושל גברת ענת עמית-אהרון, אחות מפקחת ראשית בעיריית תל-אביב, הביאו למסקנה משותפת אחת: בעידן הנוכחי מתחייבת הידרברות בין קבוצות האוכלוסייה השונות. הדמוקרטיה צריכה להתבטא בביטויי שיח ובפעולה תוך כדי הסכמה. בתום המושב קמו במפתיע שני נציגים של עמותת חוסן, המתנגדת לביצוע חיסונים, והצטרפו לקריאה זו. כפייה ופטרנליזם כלפי קבוצות אנטגוניסטיות, כך העידו, יובילו להתנגדות יתר, אבל פעילות מתוך הידרברות והסכמה ומתן מידע והסברה יוכלו לעודד קבוצות שחוששות מביצוע חיסונים. הדרך הראויה, לתחושתם, היא לחבק את קבוצות השוליים ולא לנקוט סנקציה שלטונית כנגדן.

כפיית חיסונים בחוק לפי הגישה הפטרנליסטית, שאפינה את המדינה בשנות ה-50, אינה מתאימה יותר לעידן הנוכחי. בשנת 2012 בג"ץ שלל את יוזמת הצעת החוק לשלול קצבת ילדים ממי שאינו מביא את ילדיו לחיסון, ולא מצא מקום להצבת התניה שכזאת.

דומה שהדרך הנכונה לחיזוקם של הקולקטיביזם והדמוקרטיה הישראלית היא על ידי יצירת פלטפורמות נוספות לביטוי הדמוקרטיה ולהגברת השיח של קבוצות הדעת השונות. תהליכי שיתוף ציבור בקבלת ההחלטות בנושאים חברתיים, כולל מדיניות בריאות וחיסונים, יכולים להועיל בהקטנת שיעור המתנגדים מסיבות אידיאולוגיות, ושיתופו של פסיכולוג חברתי בניהול מבצעי חיסונים יוכל להועיל בהנעת האוכלוסייה להתחסן בעידן של אינדיבידואליזם גובר.

שנות ה-60 וה-70 של המאה ה-20). לפי חוקרים אמריקנים, דור זה מאופיין בחוסר שאיפה לחולל תמורות בעולם ובנטייה למרוד בסמכות ולבעוט במוסכמות חברתיות, בניגוד לדור ה"בייבי בומרס", שקדם לו.

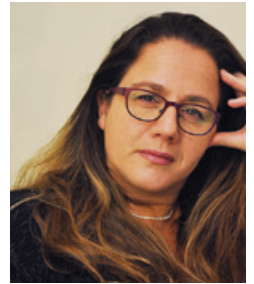
אף על פי כן, דומה שהחברה הישראלית נשענת עדיין ברובה על בסיס קולקטיבי-אידיאולוגי, ולבסיס זה כיוון משרד הבריאות את קריאתו לציבור לבוא ולהתחסן. שני קטבים מנוגדים אלה מייצרים דפוסי התנהגות מנוגדים – התנהגויות של שיתוף פעולה מחד, והתנגדות פאסיבית מאידך.

יותר ויותר התברר שקשה בעידן הנוכחי לשכנע את הפרט בחשיבות האינטרס הקולקטיבי של "חסינות עדר" לבריאות הקהילה, אבל אפשר לפנות ללבם של ההורים ולקרוא להם לבוא ולהתחסן תוך הדגשת התועלת האישית שתצמח מכך לבריאות המשפחה.

אף על פי שהמדינה לא כפתה על אזרחיה לבצע את חיסון הפוליו, עמותות איזון חוזר מצאה לנכון להגיש בג"ץ נגד המדינה לביטול מבצע חיסון הפוליו. בית המשפט בראשות כבוד השופט סלים ג'ובראן הציע לעמותה למשוך את העתירה, וזו נמחקה. מחאות חברתיות על מחיר גבינת הקוטג' או על חיסוני פוליו הן ביטוי של רצון הציבור להשפיע על המדיניות בישראל – זו הכלכלית-חברתית וזו הבריאותית. במובן זה ייתכן שמחאה זו היא ביטוי לחיזוק הדמוקרטיה, ולא לדעיכתה.

בנג'מין ברבר טוען שאם כוחות הכלכלה הם שיכתיבו את המבנה המדיני, הרי שדמוקרטיות נידונו לכליה: קפיטליזם צריך יציבות מצד אחד, אבל מצד שני, דמוקרטיה מעודדת חילופי שלטון ומרדנות מסוימת. בראייתו זו המחאה החברתית, כתוצר של המדיניות הכלכלית הליברלית, היא אחד הסימנים לדרכה של הדמוקרטיה הישראלית להיחלשות, כחלק מתהליכים גלובליים דומים.

ככל שדועכת רוח הקהילתיות וגוברת הגדרת הזהות העצמית של תת-קבוצות בלאום, קבוצות אלה מביעות את רצונן בביטוי עצמי, כולל זכותן שלא להתחסן, ופוגעות בעצם הגדרת זכותן בתועלתן של הרוב. התפרצויות תחלואה במחלות מידבקות בקרבן

ד"ר ענת גופן

מרצה בכירה בבית הספר
anatgo@mscc.huji.ac.il

יציאה יזמית כתגובה לחוסר שביעות רצון משירותים ציבוריים¹

"ואולם, למען האמת, יש שיפור מתמשך דווקא מכיוון שישנה אי-שביעות רצון מתמשכת"
(Thomas B. Macaulay, 1848).

עם זאת, תגובת היציאה של אזרחים יכולה להיות גם תגובה פעילה, וזאת באמצעות ייזום, ייצור והספקה של שירותים חלופיים, בעיקר לשימושם שלהם (הבחירה בחינוך ביתי, למשל). תגובה זו, המוגדרת במאמר זה כתגובת "יציאה יזמית", אינה עולה בקנה אחד עם המובן המקובל של יציאה כתגובה התלויה בזמינותן של חלופות בנות-קיימא. בניסיון להעשיר את מושג היציאה שטבע הירשמן, מאמר זה מתמקד בתגובת יציאה לחוסר שביעות רצון המשקפת גישה פרואקטיבית מצדם של אזרחים, הנוטלים על עצמם את האחריות לשירות – שהוא לעתים קרובות מורכב ודורש מומחיות – אשר באופן מסורתי היה באחריותו של ארגון ממשלתי בעל מומחיות מקצועית. אזרחים הנוקטים יציאה יזמית מוותרים לרוב על הטובין הממשלתיים והמסובסדים ואף עשויים להפגין חוסר היענות למדיניות, כלומר התנהגות שאינה עולה בקנה אחד עם מטרות המדיניות הנוכחית ולעתים אף פועלת בניגוד אליהן.

יציאה יזמית כרוכה בדיון מחודש על הסטטוס קוו בכל הנוגע להסדרים חברתיים ופוליטיים, ולתהליך זה יש שלוש השלכות עיקריות. ראשית, אזרחים נתפסו באופן מסורתי כ"לקוחות", כ"צרכנים" או כ"יצרנים-שותפים", ולאחרונה אף כ"משתתפים" בתחום השירותים הציבוריים. עם זאת, אזרחים יכולים למלא גם תפקיד יזמי, כיוזמים של שירותים ממשלתיים קיימים ובמידה מסוימת כמתחרים שלהם. שנית, יציאה יזמית מגלמת את הפיכתם של הדיוטות לספקים של שירות מקצועי, ובכך מערערת על הסמכות ועל העליונות המקצועית של השירות הציבורי. שלישית, יציאה יזמית נותנת משמעות חדשה לרעיון הבחירה, שכן באמצעות יצירת מתכונות שירות חדשות האזרחים מרחיבים באופן פעיל את מגוון החלופות הזמינות. חשוב לציין כי מחקר זה מבקש להצביע על האפשרות שלפיה אזרחים יכולים למלא תפקיד פעיל בהספקת שירותים ציבוריים, ולהציג את היציאה היזמית כצורה נוספת של תגובת יציאה. משום כך יציאה יזמית נידונה במסגרת זו באופן תיאורטי ואמפירי, ואילו את הדיון הנורמטיבי לגבי יציאה יזמית יש לבחון בהרחבה במחקר עתידי.

המפתח לניהול מוצלח של שירותים ציבוריים הוא סיפוק הצרכים, הרצונות והציפיות של האזרחים. שביעות רצון משירותים ציבוריים משקפת את תפסתם של האזרחים את איכות החיים שלהם, וקשורה לאמון שהם נותנים בממשלה. משום כך מדדי שביעות רצון של אזרחים נחשבים לאינדיקציה מרכזית לאיכות השירות, וחוקרים הקדישו תשומת לב רבה לשאלה כיצד חוסר שביעות הרצון של אזרחים בא לידי ביטוי בפועל. תגובותיהם של אזרחים לחוסר שביעות רצון משירותים ציבוריים אופיינו בעיקר באמצעות המונחים יציאה וקול, המבוססים על הטיפולוגיה המכוננת של אלברט הירשמן (1970) Exit, Voice and Loyalty, אשר מבחינה בין יציאה, שהיא פעולה כלכלית, וקול, שהוא אקט פוליטי. נאמנות הוצגה במקור כדי להסביר את יחסי הגומלין בין יציאה וקול, וכמנגנון המדכא יציאה ומעודד קול: "[נאמנות] מעכבת יציאה ומפעילה השמעת קול" (להלן: "תיאוריית EVL").

תיאוריית EVL התחדדה, הורחבה ושונתה ברבות השנים. לדוגמה, חוקרים בתחום הציעו להתייחס לנאמנות כאל תגובה התנהגותית נוספת ולכלול במודל את תגובת ההזנחה (neglect), ו-EVL הורחבה לכדי EVLN. נאמנות והזנחה משקפות תגובה פסיבית לחוסר שביעות רצון, ואילו קול ויציאה משקפים תגובה אקטיבית: קול מסמך ניסיון לשפר את השירות הקיים באמצעות ביטויים של חוסר שביעות הרצון, בין ברמת הפרט (הגשת תלונה לרשות הרלוונטית, למשל) ובין ברמת הכלל (הצטרפות לקבוצות עניין ולהפגנות, לדוגמה). יציאה, לעומת זאת, מתארת החלפה של ספק שירות אחד במשנהו, ובכך מניחה מראש את זמינותן של חלופות.

אף כי לא הוגדרה כך במפורש, מקובל להתייחס ליציאה כאל בחירה בין חלופות קיימות. עדות אחת להתייחסות ליציאה כתלויה בחלופות קיימות היא הדוגמאות שנותן הירשמן (1970) לתגובת יציאה: יציאה ממערך הרכבות לשימוש במשאיות ובאוטובוסים בניגודה; יציאה מבית ספר ציבורי לבית ספר פרטי; יציאה ממזום השקעות אחד למשנהו; יציאה משכונה אחת לאחרת; יציאה ממפלגה פוליטית אחת לאחרת ויציאה מאיגוד אחד למשנהו. יתר על כן, דאודינג וג'ון מפרטים צורות שונות של יציאה שכל אחת מהן תלויה בחלופות קיימות, והם אף טוענים במפורש כי תגובת יציאה היא החלפת ספק אחד באחר "כאשר הוא זמין". לפיכך, המשמעות הנפוצה והמקובלת של יציאה היא תגובה המותנית בקיומן ובזמינותן של חלופות.

1 המאמר הנו תקציר של תרגום של המאמר: Gofen, Anat, 2012. "Entrepreneurial Exit Response to Dissatisfaction with Public Services", Public Administration 90 (4): 1088–1106. המאמר המלא עתיד להתפרסם בכתב העת "פוליטיקה".

ריטה גולשטיין-גלפרין*

נספחת משרד הכלכלה במשלחת ישראל לארגון ה-OECD בפרז,

בוגרת תוכנית "עתידים" ותוכנית המצטיינים

rita.golstein@gmail.com

"החיים הטובים של הפרט"

או הכנסת מדדים חברתיים, קהילתיים וסביבתיים לשיח הכלכלי

מדינה, והעלים הם תחומי המדיניות השונים, המאפשרים השוואה לפי תעודף אישי (כפי שניתן לראות בתרשים 1).

מדד קהילתיות של האינדקס (community) כולל את הפרמטרים הבאים: לכידות חברתית, תמיכת רשת חברתית, תדירות קשרים חברתיים, זמן המוקדש לפעילות התנדבותית ואמון באחרים. המדדים הסובייקטיביים מחזקים את מקומה של הקהילה ואת החשיבות של התאמת המדיניות לצורכי הקהילה. על המדינה להיעזר בקהילה ולהיוועץ בה לקבלת החלטות ובעיקר ליישום יעדים, כגון יציאה מהעוני, טיפול בריאותי או עידוד השתלבות בשוק התעסוקה.

מעבר לנתונים הסטטיסטיים המשווים בין מדינות, הניתוח של יוזמת "אינדקס החיים הטובים" מציב בפני הממשלה אתגר של ראייה הוליסטית למדיניות – צמיחה כלכלית שמשלבת גם את העצמת חוסנה של החברה והתחשבות במשאבים סביבתיים. בצורה ישירה יותר: חדל מלחמות טריטוריה בין משרדים ונתוני מקרו מחמיאים יותר או פחות; זו העת לשנס מותניים יחדיו ולשאול כיצד אנחנו מייצרים חוויית חיים טובה יותר לכל אזרח ולכל קהילה!

אז מי מצטיינת במדד הקהילתיות שלה ומי מפגרת הרחק מאחור? והיכן ישראל בכל הסיפור? המובילות ברשימה הן איסלנד, אירלנד ובריטניה (מקומות 1-3, בהתאמה) ומי שסוגרות אותה הרחק מאחור הן קוריאה, מקסיקו וטורקיה (מקומות 34-36, בהתאמה). מעניין לציין כי המדינות הנורדיות, המצטיינות במדינת הרווחה ובגישה החברתית שלהן, מתפצלות לאורך כל קשת התוצאות, ונראה שלמדד הקהילתיות אין קשר ישיר לגישה כלכלית כזאת או אחרת. ישראל נמצאת במקום ה-12 מהסוף¹; או לאופטימיים המתעקשים לראות את החצי המלאה של הכוס – מקום 25 במדד. אך עם כל האופטימיות הזהירה, נראה שעבודה לא מעטה עוד לפנינו להגדלת מקומה של הקהילה בשיח המדיניות הציבורית בארץ, ולשיפור קבלת החלטות תוך התחשבות במדדי איכות החיים.

* הדברים הם על דעת הכותבת בלבד, ואינם מייצגים בשום צורה את עמדתו הרשמית של משרד הכלכלה.

1 הנה הסיכום של כלל המדדים על ישראל:

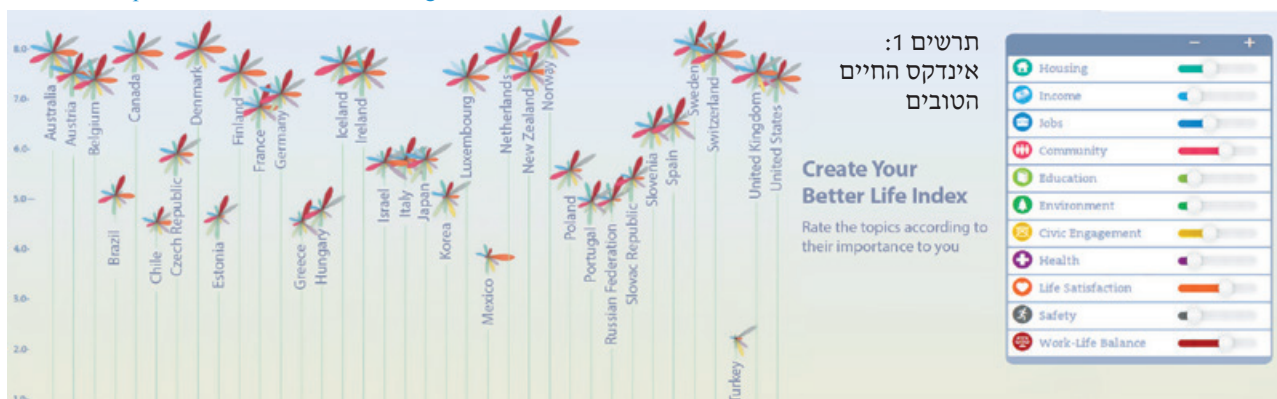
<http://www.oecdbetterlifeindex.org/countries/israel/>

התיאוריה הכלכלית נשענת רובה ככולה על הפרט הרציונלי – אותו אדם סביר שפועל להשאת רווחתו במסגרת חברתית מוסכמת שאותה מנהלת המדינה. למדינה, אם כן, מחויבות אישית כלפי הפרט הרציונלי, ואילו לפרט מחויבות לא להפר את ה"אמנה" מול המדינה. בשנים האחרונות עולות שאלות שמעוררות את המוסכמות הליברליות הקלאסיות – מהי אותה השאת תועלת של הפרט? מה מקומה של הקהילה הקרובה לפרט? האם שביעות רצון סובייקטיבית ניתנת למדידה כלכלית? עד כמה המדינה צריכה לעצב מדיניות המותאמת לצרכים של קהילות שונות?

ממשלת ישראל, בדומה לשאר מדינות העולם, שואפת לשגשוג החברה והמשק הישראליים. מקובל לחשוב כי צמיחה כלכלית המתבטאת בגידול בתוצר המקומי הגולמי – תמ"ג – משמעותה שיפור באיכות החיים של אנשים ובשגשוגן של חברות ואומות. יחד עם זאת, ניתוח ביקורתי מזהה כי הקשר איננו חד-ממדי, וכי התמקדות במדד התמ"ג בלבד יכולה לפספס בתיאור המציאות, לפגוע אנושות במרקם החברתי של האוכלוסייה ואף להפחית את תחושת ההזדהות, השייכות וקהילתיות של האזרחים.

בשנת 2010 יצא ארגון ה-OECD ביוזמה רוחבית הקרויה "אינדקס החיים הטובים" (www.oecdbetterlifeindex.org) – סדרת דוחות אנליטיים ובסיסי מידע נרחבים שנועדו לספק אלטרנטיבה לניתוח משווה בין מדינות ולספק תמונה מקיפה על כל ההיבטים הנוגעים לאיכות החיים ולרווחה של בני אדם. בבסיס היוזמה התובנה כי המדינה איננה רק סך כל אזרחיה, אלא מכלול מורכב של קהילות, קבוצות תרבותיות וארגונים המגבשים את הזהות ואת קבוצת ההזדהות של הפרט. קבוצות הייחוס השונות הללו משפיעות על האופן שבו הפרט תופס את רווחת חייו, ויש לכך השלכות משמעותיות ופרקטיות על עיצוב המדיניות הממשלתית.

הדוח של OECD מתנתק מחשיבה כלכלית מצומצמת, וקובע 11 תחומי מדיניות משלימים שחשובים לבחינת איכות החיים, ובהם מדדים קשיחים (כמו הכנסה, דיור ותעסוקה) וכן מדדים סובייקטיביים (עבודה וחיים מאוזנים, קהילתיות, תחושת ביטחון סובייקטיבית ואמון באחרים). הפלטפורמה האינטרנטית מאפשרת משחק גמיש עם הגדרת סדר העדיפויות של תחומי מדיניות שונים וקבלת תמונה משווה בין המדינות. כל פרח בפלטפורמה מייצג

קהילת שלוחי ציבור – מנהיגות בקהילה החרדית

כיום לומדים באוניברסיטה המחזור השני והשלישי של "שלוחי ציבור", בסך הכול 55 סטודנטים. יחד עם הבוגרים מונה הקהילה כבר יותר מ-100 חברות וחברים. חברי הקבוצה לומדים בהרצופים, גבעת רם ועין כרם, ומשתייכים למגוון פקולטות וחוגים: מרפואה ופיזיקה ועד פסיכולוגיה ועבודה סוציאלית, ממשפטים ופילוסופיה ועד כלכלה, מדע המדינה ומדיניות ציבורית. קבוצת "שלוחי ציבור" התפתחה לקהילה לכל דבר, בעלת קוד דיבור, קוד חשיבה ושפה מיוחדת משלה. בחודשים האחרונים הורחבה הפעילות, ובוגרי התוכנית מובילים יחד מפגשי תרבות והווי חודשיים של כלל הסטודנטים החרדים באוניברסיטה. במפגשים אלו פוגשים הסטודנטים אנשי רוח ומדע מהשורה הראשונה, כמו פרופ' אומן, פרופ' גבזון, פרופ' הברטל ואחרים, ותלמידי חכמים נבחרים בקהילה החרדית, המתמודדים עם סוגיות המעסיקות את הסטודנטים. אך בעיקר הם נהנים לאכול, לצחוק ולהיות יחד.

שליחותם של שלוחי הציבור כמנהיגים ויזמים מובילה אותם לפיתוח פרויקטים שיסייעו לשלב את החרדים בתעסוקה ובצבא ולחזק את החוסן הלאומי של מדינת ישראל. במהלך התוכנית מוקמות יוזמות חברתיות, ופרויקטים חשובים נוספים מקבלים מינוף משמעותי בשל מעורבותם של בוגרי התוכנית. בין הפרויקטים:

- ← הקמת בית ספר יסודי חרדי לבנים, המשמר את לימודי הקודש ברמה גבוהה של "חידור" חרדי מקורי, אך בה בעת גם מספק לילדים לימודים כלליים ברמה גבוהה.
- ← מסגרת לטיפול בנפגעי אלימות מינית בקהילה החרדית.
- ← הקמת פורום "שירות כהלכה" לעידוד השירות בצה"ל תוך שמירה על אורח חיים חרדי.
- ← קידום היחס לחוק האזרחי ולערכי הדמוקרטיה בקהילה החרדית.
- ← שילוב חרדים בשירות המדינה.
- ← הקמת מכינה חרדית באוניברסיטה העברית.

לאחרונה קורמת עור וגידים יוזמה חדשה, וקבוצה של חברי התוכנית מתכוונים להתמודד על מכרז לבניית דירות בשכונה שיתופית ביישוב בפאתי ירושלים. ייתכן שבעתיד הקרוב נראה את חברי הקהילה ההולכת ומתרחבת גרים בסמיכות פיזית זה לזה ומפתחים חיי קהילה תוססים. נראה שבעבור שלוחי הציבור השמים הם הגבול.

בוגרי התוכנית מכהנים במגוון תפקידי ניהול ועשייה ציבורית, והקשר ביניהם רק מתחזק עם השנים. זוהי קבוצה מיוחדת במינה, המצמיחה את מנהיגי החברה החרדית בעתיד, מנהיגים איכותיים ומשכילים שבע"ה יצליחו להוביל את קהילתם לשילוב בחברה הכללית וללקיחת אחריות לאומית.

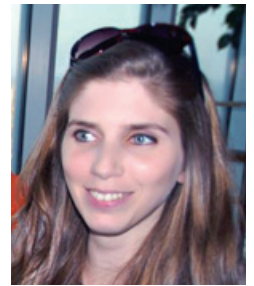
בשנים האחרונות הפך שילובה בתעסוקה של הקהילה החרדית ההולכת וגדלה, המתאפיינת במגמות של ריבוי טבעי גבוה ועוני גובר והולך, לאתגר כלכלי-לאומי ראשון במעלה. בשנת 2010 החליטה הממשלה לעודד שילוב חרדים בתעסוקה ובאקדמיה, ובעקבות זאת חלו שינויים בקהילה, ורבים בוחרים להשתלב בשוק העבודה או לצאת ללימודים אקדמיים. שינויים אלו אינם נתמכים על ידי מנהיגיה הרשמיים של הקהילה, אלא מגיעים מלמטה למעלה (bottom up), ובשל כך גוברת חשיבות פיתוחה של מנהיגות בלתי-פורמלית מקרב בני הקהילה, שתוכל לקדם שינויים אלו.

קבוצה טבעית שממנה אמורה לצמוח מנהיגות זו, היא הסטודנטים החרדים. מרביתם לומדים במכללות ורק מעטים באוניברסיטאות, הן בגלל תנאי קבלה מותאמים והן בשל היצע של לימודים בהפרדה מגדרית ובהתאמה תרבותית מרבית. באוניברסיטאות נדרשת התאמה אקדמית ותרבותית, שקשה לבעלי רקע חרדי להתמודד עמה, ועל כן אותם מתי מעט הבוחרים, למרות הקשיים והאתגרים, להתמודד עם לימודים באוניברסיטה העברית, הנם אוכלוסייה המועמדת באופן טבעי ליצירת מנהיגות ושינוי בקהילה. היכרותם עם האוכלוסייה הכללית, לימודיהם ברמת מצוינות גבוהה ויכולתם להתמודד עם אתגרים שאינם מקובלים, הופכים את פוטנציאל המנהיגות שלהם לגבוה ומוחשי.

פוטנציאל זה זיהתה נעמי פרל ממכון מנדל, שהחליטה בשנת 2011 לעשות מעשה. היא איגדה קבוצת סטודנטים חרדים מתחומים שונים בתוכנית חדשה של האוניברסיטה העברית שנקראה "שלוחי ציבור". מטרת התוכנית הייתה לאחד את הסטודנטים ולפתח רשת מנהיגים ויזמים חברתיים בקהילה החרדית. הסטודנטים השתתפו בתוכנית מנהיגות שכללה מפגשים משותפים ופיתוח פרויקטים חברתיים-חינוכיים בתוך הקהילה.

תוכנית "שלוחי ציבור" הצליחה לאגד בתוכה עשרות נשים וגברים מטובי הכישרונות בחברה החרדית; אנשי מעש שמאחוריהם רקורד עשיר של עשייה ציבורית, נשות חינוך ותקשורת ואנשי הגות ומחשבה, אשר חברו יחדיו לקבוצה פעילה ואיכותית, שלא רק משמשת כקבוצת תמיכה לסטודנטים בים הזרות של האוניברסיטה, אלא גם נותנת כיוון ודרך לשילוב לימודים אקדמיים עם תפיסות תורניות חרדיות.

מעבר למפגשים הקבועים העוסקים בסוגיות המפגש בין החרדיות לאקדמיה ולמודרנה, נוצרים בין החברים חיי חברה פעילים ונטוורקינג פורה. עד מהרה נפתח פורום פנימי המכונה "כותל המזרח", שבו משוחחים בני הקבוצה זה עם זה במגוון נושאים, מ-small talk ידידותי והודעות מנהלה ועד דיונים פילוסופיים מעמיקי מחשבה. נוסף על כך, נפגשים חברי וחברות הקבוצה ובני ובנות זוגם מדי חג או אירוע לערבי מפגש, המתחילים במינגלינג מהנה וכיבוד עשיר ומסתיימים לרוב בדיונים מרתקים.

ואם כבר לבד, אז שיהיה בקבוצה: נשים יחידניות בוונות קהילה

בן זוג, ולעתים גם את הקנאה הנשמרת בבטן. נוסף על הצורך הרגשי המתואר, החיים לבד מזמנים חסכים נוספים שעליהם חיי קהילה יכולים לתת מענה, כמו צורך חברתי, למשל אנשים ללכת איתם להצגות, לאכול איתם או סתם לראות יחדיו טלוויזיה, או צרכים פרקטיים יותר, כמו השגחה על הילד, עזרה בקניות או מישוהו שיהיה איתך בבית כשמגיע טכנאי.

נשים לבד ביחד

התרומה היפה שחיי קהילה עשירים יכולים לספק לנשים החיות בגפן, לצד הקושי שהן עלולות לחוש בקהילות המוצא שלהן, סוללים את הדרך לפתרון של קהילת נשים: נשים יחידניות החוברות יחדיו ובונות קהילה אשר מהווה מקור לתמיכה מורלית ולתחושת רווחה ושייכות, ומשפרת את רווחתן של החברות בה. התארגנויות ספונטניות שונות של נשים ניתן למצוא לרוב, אך אני מעוניינת לתהות לגבי מודלים של התארגנויות ממוסדות יותר, שאלהן יכולות לפנות נשים רבות אשר מעוניינות לבצע שינוי בחייהן ולחבור לקהילה.

למשל, הקמתו של ארגון לנשים יחידניות אשר מפעיל מרכזים ושלוחות בכל הארץ. ארגון מסוג זה עשוי לאפשר יצירת קהילות אינטימיות לצד תמיכה והנחיה מרכזית ואפשרות ליצור ימי עיון וימי כיף לנשים מכל הארץ. כמו כן, ניתן לנצל את המרחב הווירטואלי לגיבוש קהילה זו – למשל, להפעלת אתר היכרויות לנשים יחידניות כפלטפורמה להיכרות אישית, גיבוש קבוצתי, דיונים, יזום פעילויות וכו'. מאידך, ניתן לבצע שינוי במרחב הפיזי – דוגמה "קיצונית" לכך הנה קבוצות רכישה, המאפשרות, לצד מגורים משותפים ושכנות, התאגדות של נשים למען הקמת מרחב פיזי המותאם להן – פעולה המהווה בשורה שהיא גם אידיאולוגית, של נשים החוברות לטובת בנייה ועיצוב של מרחב משותף בהתאם לצורכיהן².

ברצוני לסיים בתהייה לגבי מקומה של המדינה ומוסדותיה מול קהילות מסוג זה: בהינתן האידיאולוגיה הזוגית והמשפחתית שבה פתחתי, האם המדינה תרצה לעודד את הקמתן של קהילות אלה? איזו עיר תרצה לטפח בקרבה את צורת החיים היחידנית, או תתגאה בעידוד פעילות כזאת? ואולי אין כלל צורך בתמיכה ממסדית? הרי מדובר בהתארגנות של נשים ליצירת שינוי בחייהן, בכוח שבקבוצה לשיפור רווחתם של הפרטים בה מבלי צורך בעזרה חיצונית. ואולם, כוחה של ההתאגדות הוא גם פוליטי, ויש בו הפוטנציאל לסלילת הדרך לשינוי רעיוני ותפיסתי לגבי האישה היחידנית ומיקומה החברתי, ומכאן גם להקצאת משאבים ולמדיניות מוסדית אחרת.

2 האידיאולוגיה הזוגית מעצבת גם את פניו של המרחב הפיזי: דירות חדשות נבנות עבור זוגות ומשפחות, ובהתאם לצורכיהם. בכנסים של "בנה ביתך" יש פנייה אך ורק לקהל יעד של זוגות: זוגות צעירים, זוגות המרחיבים את המשפחה וזוגות שילדיהם "עזבו את הקן".

חיי קהילה מתוארים לרוב באופן אידיאלי ואידיאלי, רומנטי ואף נוסטלגי: אנשים החיים בסמיכות והיחסים ביניהם מושתתים על היכרות אישית ועל אינטימיות. יחסים אלה מתאפיינים בסולידריות גבוהה, בשותפות ובתחושת שייכות. זאת לעומת החברה העירונית, אשר בין חבריה קשר רופף והיא מתוארת כחברה מנוכרת של בודדים¹. אך האידיאליה הקהילתית הזו, אשר מיטיבה לחזק את תחושת השייכות עבור כל מי ששייך ממילא, משפיעה אחרת על מי שנחשב שונה מיתר חברי הקהילה. לא אציג כאן את הביקורת המוכרת על קשיי השתלבותם של חריגים בקהילות הומוגניות, אלא אתמקד באוכלוסייה אחת ובמערכת היחסים המורכבת שלה עם חיי קהילה: נשים יחידניות – נשים שאינן חיות בזוגיות, בין שלא התחתנו, ובין שהתאלמנו או התגרשו.

היחס בין האישה היחידנית לקהילה הוא אמביוולנטי. בחברה שבה המודל המקובל הוא המודל הזוגי-משפחתי, נדמה כי כולם מסביב בזוגות: לכל הילדים בשכונה יש בבית אימא ואבא, ובבית אחר סבתא וסבא, לאסיפת הדיירים בבניין מגיעים נציגים שמקבלים גיבוי מן ה"חצי השני" שמחכה בבית, לאירועים כולם מגיעים עם בני הזוג, ובמפגשים עם החברות מורגשת נוכחותם של בני זוגן שמחכים להן בבית. הקהילה הווירטואלית מספקת חוויה דומה: קיר פייסבוק הגדוש תמונות ועדכונים מארוחות משפחתיות ומבילויים

זוגיים. ואם כל זה לא מספיק, האישה מדליקה טלוויזיה שמזכירה לה שוב שהעולם מסודר זוגות-זוגות: בין סדרות בסגנון "סברי מרנן", שבה הזוג מתרוצץ בין סבתא וסבא א' לסבתא וסבא ב' והאישה היחידה בסדרה שאינה בזוגיות היא דמות מגוחכת ונלעגת אשר עיסוקה העיקרי הוא ניסיון נואש להיחלץ מרווקותה, לבין מקבץ הפרסומות שבו עוברים מפרסומת שבה הילדים אוכלים גלידה עם אימא ואבא, לפרסומת שבה אוכלים שוקולד עם סבתא וסבא, ומשם לפרסומת אחרת שבה יוצאים לחופשה זוגית. והיא נשארת לבד.

אם כך, האינטראקציה של הנשים עם הקהילה עלולה להיות טעונה, לספק לנשים תחושת חריגות ולהדגיש להן את ה"חסר" שבחייהן. מאידך, ההתמודדויות הללו דווקא מחזקות את הצורך שלהן בקהילה תומכת: מישהי לחלוק איתה את הקושי שבהתמודדות עם ה"לבד", עם המבט השיפוטי מהסביבה שתוהה "למה את עדיין רווקה?", את קשיי הגירושים, את הכאב הקשה מנשוא שבאובדן

1 מבוסס על ספרו של הסוציולוג הגרמני פרדיננד טאניס Community and Civil Society, אשר יצא לאור ב-1887.

”
החיים לבד
מזמנים חסכים
נוספים שעליהם
חיי קהילה
יכולים לתת
מענה, כמו צורך
חברתי”

מדיניות ציבורית וקהילות התפוצות

יש פתרון

לפני כשנתיים הוקמה ה"מדרשה למעשה", תוכנית המשך לבוגרי מכינות ושנות שירות שסיימו שירות צבאי משמעותי ורוצים לחבר בין הערכים מהתוכנית שעשו לפני הצבא לבין המציאות המפרכת שאחרי הצבא. החיבור בין צעירים שמגיעים מתוכניות שונות לרשת הביא לבירור ולחיזוק הרלוונטיות של הזהות והשייכות לבחירות החיים ב-2014. בשנה שעברה למדנו איך להצליח בחיבור הזה, והשנה כמות המשתתפים כבר הוכפלה.

כעת ניתן לשכפל את המודל שהוכח בתוכניות הזהות בארץ לתוכניות הזהות בכל העולם; להיעזר בארגון הכלים שפיתחנו ולהתאימו לבוגרי כל התוכניות המעולות שמביאות לחיבור רגשי, לטובת מימוש החיבור בבחירות של בוגריהן להשפיע בקהילה שאלה שבו.

יצירת מסגרת תומכת למימוש ולהגשמה עצמית של המנהיגות הצעירה והיזמים החברתיים בתוך הקהילות בתפוצות ורשת מקומית ובין-לאומית ביניהן, יקדמו את פעילותם ויחזקו שדרת מנהיגות עולמית המבוססת על זהות ושייכות לעם ולמדינה.

המדיניות הציבורית החליטה להקצות משאבי עתק לתוכניות הזהות. ראוי לתמוך בבוגרי התוכניות גם ביום שאחרי סיום התוכנית, ולאפשר להם להגשים את החזון שלהם של קהילה המחוברת לערכי זהות משותפים בעזרת ארגון עולמי של שדרת המנהיגות הבאה בתפוצות.

ארגון-על לבניית שדרת המנהיגות

לכן דרוש ארגון-על שיעסוק ברלוונטיות של התוכניות לחיים שמחוץ לתוכנית, ויפגיש את בוגרי התוכניות, מכל הזרמים, השותפים לחוויה דומה; אלה ששואפים להוביל את קהילתם וליצור המשך משותף לתוכניות דרך קשרים בין-אישיים והפריה הדדית, המהווים חלק ממנוע העשייה והחיבור הפנימי של עתודת המנהיגות בקהילות מכל העולם ושל הקשר שלהן לעם ולמדינה.

הבוגרים החברים בארגון יהיו עילית בוגרי התוכניות שמגיעים מכל העולם ומתחברים לרשת עולמית. ביחד נגדיר מחדש מהי זהות יהודית רלוונטית, ונממש את הפוטנציאל להגדרה עצמית שבאמת משפיעה על הבחירות שלנו, ולא נשארת ברמת הכותרות והנוסטלגיה.

כך נבנה מנהיגות מבוססת זהות ונעדיכן את השיח החשוב על המחויבות הנובעת ממנה. אז יצמחו המנהיגים הבאים מהחיבור ההמשכי לעם דרך עצמם, ותחושת השייכות לישראל תחזק את הקשר בינינו. הלוואי שהמחויבות שצמחה בתוכניות הקיימות לא תישמר במזווה החלומות, אלא תסלול נתיב ברור להגשמת ההשראה שנולדה בתוכנית, ולעשייה משותפת ב"יום שאחרי".

כחצי מיליון צעירים מהתפוצות הגיעו לישראל במסגרת תוכניות לבירור ולחיזוק הזהות.

זה לא רק "תגלית". גם "מסע", ג'וינט ועוד ארגונים השקיעו מיליארדי שקלים בסבסוד התוכניות.

מדוע בעצם? מהי המטרה שבשמה המדיניות הציבורית החליטה להתערב בקהילות התפוצות?

הסבר אפשרי הוא כי הממשלה מכירה בצורך באחדות העם, ומבקשת לפרוש רשת של תמיכה עולמית בישראל. חיזוק זיקתם של צעירים יהודים מרחבי העולם לישראל ולמורשת אמור לחזק את זהותם ההיסטורית, שאצלנו נטמעת כמובן מאליה ושם עומדת מול אתגרים קשים של התבוללות וחוסר רלוונטיות למאה ה-21.

עתיד הקהילות היהודיות בעולם והקשר שלהן לישראל חשובים לחוסנם של העם היהודי והמדינה. מאמצים רבים מושקעים ביצירת זיקה יהודית וישראלית בצעירים בתפוצות ובתוכניות שנועדו להקים מתוכן את מנהיגי העתיד, אך מסעם של בוגרי התוכניות לעבר מימוש הערכים נותר לרוב מסע אישי.

דה-פקטו, לא מרגישים הבדל בקשר בינינו, היהודים בארץ, לבין הקהילות היהודיות בעולם היום ולפני כעשור. אם כבר, הסקרים האחרונים דווקא מראים שיש כרסום בתחושת השייכות של הצעירים בחו"ל לעם ולארץ. עוד בעיה מתפתחת היא הזדקנות המנהיגות העולמית והמחסור במנהיגים לדור הבא, במיוחד כאלה שיבינו את חשיבות החיבור בין הפרט לבין הלאום, חיבור שנחשף בתוכניות הקיימות, אבל עם השנים נשחק לאלבום תמונות נוסטלגי.

דרמת "היום שאחרי"

למרות האינטרס הציבורי לחיזוק הקשר שלנו עם הקהילות בתפוצות, הפקרנו את המשכיות החיבור לישראל לאחר סיום התוכניות. הצעירים היום לא מקבלים מענה אמיתי ל"יום שאחרי". הם חוזרים לקהילות עם הרבה תשוקה וערכים מונעי זהות, אבל לא מקבלים תמיכה להמשך עשייה, והקשר שלב לב בתוכנית, נזנח לאחר סיומה.

נראה שכולנו מכירים את הפער בין התרגשות ותשוקה בזמן תוכנית שנוגעת בנו אישית לבין "היום שאחרי". בתוכנית משמעותית מקבלים החלטות משמעותיות, כאלו שהיינו רוצים מאוד לשמור בחיינו, אבל אחרי השיבה הביתה הן לאט-לאט מתרחקות מעמנו.

יש היום תוכניות נפלאות, אבל חסרה המשכיות. הקהילות בתפוצות זקוקות לצעירים בוגרי התוכניות שירצו לשאת בנטל העשייה מתוך חיבור פנימי לישראל. באין מדיניות ציבורית שמעודדת עשייה לאחר סיום התוכנית, המדיניות הציבורית שפנתה לצעירים אינה מתממשת במלואה ונעשה עוול גדול גם לחברה הישראלית, שאינה ממצה את השקעותיה, וגם לאותם צעירים שחלומותיהם יקמלו בדד.

איתמר יקיר

סטודנט בתוכנית המצטיינים
itamaryakir@gmail.com

על קהילות חדשות וישנות ומה שמלמדת עליהן השפה

הציפוף ההדרגתי של רחובות ושכונות. חלק מהתהליכים הללו הביאו לכך שסיטואציות והתארגנויות חברתיות אינן מתהוות מעצמן, באופן מקרי, ומכאן הצורך בייזומן.

הקהילות החדשות נבדלות מהוותיקות מבחינה נוספת: הקהילות הוותיקות אינן מרבות לעסוק בקיומן כקהילה, הן בעיקר מתפקדות ככאלה. לעומת זאת, קהילות חדשות מרבות לעסוק בגבולותיהן ובמטרותיהן. הראשונות מוגדרות כקהילה על ידי חוקרים או גורמי תכנון, אך אינן זקוקות כל כך להמשגה זו, והאחרונות הן שמגדירות את עצמן כקהילה, ואינן חדלות מלעסוק בכך.

אין הכרח להטיל ספק בחוזקן ובעמידותן של הקהילות החדשות, שכן התארגנותן ביוזמת חבריהן מורה ששאלה זו לכאורה אינה רלוונטית לגביהן. עם זאת, בהתחשב בהקשרים העתיקים יותר של המונח "קהילה", נוצרת התחושה ששיתוף השם מרמז על עוצמה חברתית גבוהה יותר בהשוואה לזו המאפיינת חלק מן הקהילות הללו. יש צורך, כנראה, להתרגל להתרחבות השימוש במושג, ולהתגוננות של התופעות עצמן, שהמכנה המשותף שלהן נעשה דק למדי.

ובכל זאת ישנו מכנה משותף לקהילות העירוניות השונות. ראשית, מצד האוכלוסייה: זו מתארגנת מחדש במבנים חברתיים שהם על פי רוב מחייבים במידה מוגבלת, אך משקפים בכל זאת את הרצון לחיזוק הזיקה בין הפרטים באופן שהוא מקרי פחות מבעבר. שנית, מצד מערכות העיר והמדינה: אלה מגיבות כלפי חלק מהקהילות בהתאמת הפריסה והאופן של מתן שירותים, על בסיס מקומי-קהילתי, כמו גם בהקשרים שיווקיים ("קהילה צעירה מתחדשת ותוססת"), ולעיתים אף בשיתוף הציבור בעיצוב המרחב.

בכמה תחומים שהשלטון המרכזי והמקומי מעורבים בהפעלתם (רווחה, חינוך, בריאות ותכנון עירוני) הולכת ומתחזקת ההתייחסות לקהילה כנקודת מוצא חשובה. עם זאת, ניכר כי מערכות השלטון נוהגות עדיין לעשות שימוש יתר בביטוי זה, ומתייחסות באמצעותן לקבוצות מסוגים שונים, לעתים כמעט כשם נרדף ל"ציבור" כלשהו. הפער הזה עשוי להצביע על כך שמערכות השלטון טרם הפנימו את מלוא המורכבות המאפיינת את ענייניהן של קהילות חדשות ומתחדשות, כמו גם את מקומן של קהילות ותיקות במציאות זו.

לבסוף עולה השאלה: מה היה כאן קודם שהופיעה מילה זו? ה"ציבור"? ה"עם"? "תושבי המקום"? הקושי לחשוב על מילה בעלת שימוש דומה משקף כנראה מהלך ממשי ושיאיפה אותנטית של פרטים לא מעטים להתארגן מחדש במבנים חברתיים מקומיים שהם פחות מעיר ומשכונה אך יותר ממשק בית או בניין, ובאופן שהופך מקריות להזדמנות, אך גם כולל צורה חדשה של מחויבות כלפי הכלל.

תמורות החלות בשפה משקפות לעתים קרובות שינויים שחלו קודם לכן במציאות. בחלק מן המקרים משקפות תמורות אלה את הרצון לשנות את המציאות. השימוש המוגבר שנעשה בשנים האחרונות במילה "קהילה" מהווה דוגמה לכך: הוא משקף התפתחויות שאמנם חלו בעניינה של הקהילה, אך לעתים נדמה שמדובר בעיקר ברצון להאיץ תהליך שעודו בראשיתו.

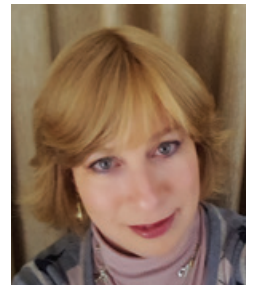
נדמה כי כולם רוצים להיות "חלק מקהילה", להביא ל"התחדשות קהילתית" או לכוון "סוג חדש של מנהיגות קהילתית". ה"קהילה" אכן נעשתה לרעיון מנצח¹. ואולם, הביטוי הזה כורך עניינים יומיומיים, כמו "קומפוסט קהילתי", עם שינויים מהותיים בתפקוד החברתי (יישוב קהילתי) ובהתארגנות של השלטון (שיטור קהילתי). ריבוי ההקשרים מעלה שאלה בנוגע למכנה המשותף לעניינים אלו.

המונח "קהילה" בהקשר הישראלי נוגע לעניינים רבים: לקהילה היהודית ההיסטורית (העיריה היהודית), אך גם לזו המסורתית (הדתית או החרדית), הבנויה סביב בית הכנסת. נוסף על כך נעשה שימוש במונח כשמדובר באוכלוסיית שכונה ותיקה או יישוב כפרי. קיימים גם שני הקשרים חדשים יחסית: האחד נוגע לעניינה של הקהילה העירונית החדשה, והאחר, כללי יותר, משמש לעיסוק בענייניו של ציבור (הטרונגי או הומוגני) המתגורר או מקבל שירות באזור כלשהו בעיר גדולה.

קהילה, בהקשר המוכר, עשויה להיות כל קבוצת אוכלוסייה הנדונה על פי מקום מגוריה או על פי מוצאה, זהותה ומנהיגה. בהקשר עדכני נוספו לאלה שלושה עניינים נוספים: קהילה של תחום דעת (לדוגמה, צפרים, נגני עוד וקהילה וירטואלית), קהילה הבנויה סביב חזון או שגרת פעילות (חברתית, חינוכית, סביבתית) וקהילה המתאספת ונדונה אד-הוק (לדוגמה, התנגדות להצבת אנטנה ולהדחת גננת).

קהילות עירוניות חדשות מבקשות להתלכד סביב אחד מהעניינים הללו מבלי להיות תלויות במאפיינים העתיקים יותר (מקום, מוצא). בכך הן מציעות תשובה חדשה לשאלת המקריות, שלעומתה מתברר עניינה של קהילה באשר היא כתופעה קיימת או כחזון. קהילה עירונית "חדשה" מתארגנת לכאורה על פי רצון חבריה, מטעמים של אינטרס משותף (תחום דעת, מאבק, יצירת אווירה), אם כי בין קהילות אלה ניתן למצוא קהילות מקריות יותר (על בסיס שכנות שהועצמה) ומקריות פחות (קהילות סטודנטים המקימות מיזמים חברתיים). התהוותן של הקהילות מושפעת כמובן גם ממגוון תהליכים כלכליים וגיאוגרפיים, כמו

1. הנה כמה דוגמאות נוספות: גינה קהילתית, רכז קהילה, בית ספר קהילתי (יורשו של בית ספר "עממי" ו"ממלכתי"), קהילה אינטרנטית, הרחבה קהילתית, יישוב קהילתי, קשרי קהילה, יזמות קהילתית, עבודה קהילתית, התנדבות בקהילה וכך הלאה.

חוה מונדרוביץ'

צוערת בתוכנית הצוערים

hava.mondrowitz@mail.huji.ac.il

הרהורים בעקבות ביקור הצוערים בבני-ברק

לאפשרות מגורים נפרדת לקבוצות בעלות צביון חרדי המעוניינות בכך¹. כלומר, במסמך זה, שתכליתו היא תכנון, ישנה התייחסות סותרת לערכים של לכידות חברתית ואינטגרציה ולצרכים של מגורים נפרדים.

גם ברמת הביצוע ניכרות מגמות סותרות. משרד הבינוי והשיכון פועל לספק את הביקוש לדור של האוכלוסייה החרדית ביישובים ייעודיים חדשים. עם האתרים שהציע המשרד נמנים היישובים חריש, כסיף, שכונה חדשה במערב קריית-גת, במושב הדתי-חרדי יסודות שליד גדרה ובאזור המושב חלק, צפונית-מזרחית לשרות. המשרד מסתמך על מחקר מיוחד שהזמין ואשר ממפה את צורכי הדור של הציבור החרדי².

לעומתו, דוח מיוחד של מינהל התכנון שם דגש מיוחד על נושא האינטגרציה, וקובע כי יש לשלב את האוכלוסייה החרדית ביישובים קיימים. לדבריהם, עדיפה הגישה של שילוב "האוכלוסייה החרדית ביישובים קיימים ובשכונות נבדלות... ולהימנע ככל הניתן מהקמת ערים נבדלות בכלל ובפרט בפרט". במיוחד מבקר הדוח את הקמתו של היישוב החרדי כסיף, אשר מוגדר כ"חלופה בעייתית משום ריחוקה ומשום איתורה בסביבה, שכלל הנראה, תקצין את בידולה של הקהילה החרדית ואת תלותה בגורמי חוץ"³.

נושא ההתבדלות נבחן גם במאמר של לי כהנר ויוסף שלהב. הם מעלים תהיה אם קיים קשר בין המגמה ההולכת וגוברת של יציאת האוכלוסייה החרדית מהגטאות הוותיקים של ירושלים ובני-ברק לבין פתיחות חברתית. האם ההתרחבות הזאת מסמנת השתלבות במרחב גם מבחינות אחרות, או שאולי היא מתמקדת רק בהיבט הגיאוגרפי, כלומר ההתבדלות נשארת ורק מתרחבת ומכילה שטח גדול יותר? מבין שני הכוחות הללו, התבדלות מול השתלבות, איזה כוח יהיה חזק יותר? ימים יגידו⁴.

לפני כחודש סיירו צוערי מחזור א' של תוכנית "צוערים לשירות המדינה" בבני-ברק. תחילה ביקרו ב"עזר מציון", שהחל את דרכו בעקבות צורך של משפחה אחת, והתרחב לכדי פעילות ארצית ענפה שכולה תמיכה, נתינה וחסד. משם המשיכו לעיריית בני-ברק, ושמועו מפי הגזבר, אריק אדלר, על ייחודה של העיר, שאוכלוסייתה מורכבת בעיקר מחרדים, על חוסנה הכלכלי של העירייה ועל הדרך הארוכה שעשתה ממצב של גירעון כבד אך לפני שנים ספורות. אחר כך סיירו רגלית בשכונת זיכרון מאיר, אשר בה, לצד בתי המגורים, עומדים בתי כנסת, בתי מדרש וישיבות, ובראש הגבעה ניצבת לתפארת ישיבת פוניבז' המעטירה על אלפי הלומדים בה יומם וליל.

הסיור העלה שאלות ותהיות על קיומן של ערים נפרדות עבור אוכלוסיות שונות, ואם קיימת הצדקה לכך.

כחרדית תושבת בני-ברק מחד, אשר נולדה וגדלה בלב תל-אביב מאידך, אני מתחבטת לא מעט בשאלה זו. לעניות דעתי, מגורים בעיר מעורבת תורמים לפתיחות האוכלוסייה – אוכלוסיית הרוב ואוכלוסיית המיעוט. בילדותי שיחקנו עם ילדי השכנים החילונים מדי אחר צהריים, אף שידענו כי קיימים הבדלים: בשבת הם נוסעים לים, ואנחנו הולכים לבית הכנסת, ולא כל ממתק שהשכן יאכל – יהיה מותר גם לנו. ואכן, בעבר מגורים בעיר מעורבת של חילונים, דתיים וחרדים היו מקובלים יותר, בעוד שהיום המגמה היא מגורים בשכונות או בערים חרדיות. המגמה היא דו-כיוונית: החרדים מעדיפים חיי קהילה ושכנים הדומים להם באורח חייהם ועוזבים את העיר/השכונה החילונית. גם החילונים הגרים בשכונה "מתחרדת" ישקלו לעזוב, מחשש שהם עלולים להיות מיעוט חילוני בשכונה שאולי תהפוך לחרדית.

מנקודת מבטו של הפרט, קל להבין מדוע מגמת התבדלות זו צברה תאוצה בשנים האחרונות. אורח החיים החילוני הולך ונעשה מתייני יותר בעיניה של המשפחה החרדית: פרסומות שאינן לרוחה צועקות באופן מתריס מהקירות, עסקים הפתוחים בשבת פוגעים בקדושת היום ודוקרים בלב, וכשרות המוצרים במרכול אינה מספקת ומקשה על חיי שגרה. זאת לעומת החיים ה"נוחים" של אלה הגרים בשכונה חרדית, אשר נמנעים מכל אלה ואשר צורכיהם הייחודיים מצויים בקרבת מקום.

מאותן סיבות ממש, החילוני המצוי יעדיף שלא לגור ליד חרדים: ריבוי בתי כנסת וישיבות על המיית הלומדים בהם בכל שעות היממה, עסקים וכבישים סגורים בשבת והיצע דליל (אם בכלל) של חיי תרבות מונעים חיים ישראליים חילוניים תקינים. נדמה אפוא שהאופציה האידיאלית ביותר לשני הצדדים היא "אנחנו פה, הם שם, ושלוש על ישראל".

השאלה הגדולה המתבקשת היא איזו מהגישות נכונה מזווית הראייה של הכלל. האם מנקודת מבטה של המדינה עדיפה גישה מתבדלת זו על פני אינטגרציה? ואיזו משתי הגישות היא מקדמת במדיניות שלה?

בכרך "אמצעי המדיניות לתמ"א 35" מושם הדגש על "לכידות חברתית ואינטגרציה תפקודית", אך עדיין ישנה בו התייחסות

1 כרך אמצעי המדיניות לתמ"א 35, עמ' 162–167.

2 משרד הבינוי והשיכון "צורכי הציבור של הציבור החרדי", שלומית כנען סביבות תכנון, נוב' 2006.

3 מינהל התכנון משרד הפנים, דוח ארבע שנות לתמ"א 35, ארי כהן, ירון טוראל, מוטי קפלן, יולי 2011.

4 כהנר, לי, שלהב, יוסף. 2012: "מגו לפרוור – תמורות במרחב החרדי בישראל", מהישרדות להתבססות: תמורות בחברה החרדית בישראל ובחקרה. עורכים: קפלן, קימי. שטדלר, נורית. מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, עמ' 252–272.

מיכאל נכטילר

סמנכ"ל חברת אמונים, מנהל חינוכי ואקדמי – "קמפוס עין חמד",
סטודנט בתוכנית המנהלים
mn1405@gmail.com

הקהילתיות החרדית כיתרון חברתי

חברה הנמצאת במשבר זהות ובמשבר שורשים זקוקה לסוג של תמצית תרבותית אשר תוכל לראות בו עוגן לשורשיה, מקום שבו לא נגעה יד תרבות זרה ולא חדרה אותה השפעה ערכית המשכיחה את ערכי היסוד שמהם באה. ערכי התנ"ך, סגולתו וייחודיותו של עם התנ"ך, החכמים הקדמונים ותרבות הלימוד היהודי הרציף, כל אלה זקוקים לשמירה במקום שבו לא תפגע בהם הרוח העזה שבחוץ. כך גם המוטיבציה העזה לחסד ללא תמורה, הן בתוך הקהילה והן כלפי חוץ ("יד שרה", "עזר מציון", "עזרה למרפא", "זק"א", "קו לחיים" ועוד), צומחת בתוך אותה "שמורה סגורה" ומקרינה על סביבתה. כך בערכים אלו, וכך גם בערכים נוספים הקיימים בה.

ועל כן, כדי לשמר את האופי הייחודי של החברה החרדית מחד, ולשלב בה החברה הישראלית מאידך, יש לשאוף לשמר את הקהילה החרדית אך להופכה לקהילה של ייעוד ושל שליחות (קרי אחריות) במקום קהילה המתבוננת אך ורק פנימה, לשימור ולהתגוננות.

יש לתת לה את התחושה שהיא אינה במלחמה מתמדת מול כוחות המאיימים לפוררה, לראות בה את אותן נקודות אשר הציבור כולו מעוניין בהן ולהדגישן, ולעודד את הכוחות בתוכה המעוניינים לתת מערכה היא, בדרכה ובסגנונה, לחברה כולה; לתת לה להתפתח בדרכה תוך הבנה והכלה ורצון להיתרם ממנה. רצון כן זה יוביל בהכרח להכללתה של הקהילה בתוך החברה הישראלית, ולא בתחושה של בת חורגת ודחויה, להעצמתה ולהבראתה כלפי פנים כמי שאינה צריכה להיאבק ללא הרף על זהותה, ולתרומתה הייחודית לחברה כולה, כמי שרואה בזהותה הייחודית ייעוד ושליחות לתת מאוצרותיה לסביבתה.

במקומות רבים נהוג לסווג את החרדים כקהילה. "הקהילה החרדית", כך היא נקראת פעמים רבות מעל במות שונות. לא ציבור, לא מגזר – קהילה. אך אין זה רק מעטה חיצוני, גם בתוך הציבור החרדי בולט מאוד הביטוי הקהילתי. הציבור רואה את עצמו יותר מכול כמורכב מקהילות שונות ומגוונות, בעלות מאפיינים שונים, אידיאולוגיות ותפיסות דתיות שונות, ובעיקר הווי קהילתי ער ותוסס המהווה חלק נכבד ומרכזי מחייו ומעיסוקיו ואף נותן להם משמעות רבה.

הקהילתיות החרדית מאופיינת לא מעט בבדלנות, בהסתגרות ובבניית חומות מול החברה הישראלית כולה. בדלנות זו אינה מקרית. היא מעוגנת בתפיסת הקהילה החרדית, החֲדָה מהסובב אותה וחווה תחושת פגיעות מול "רוחות זרות" ותהליכים שונים המאיימים לשנותה. הבדלנות הקהילתית החרדית הנה בעלת משמעות בכל מישורי החיים: מחינוך להתרחקות מכל אשר אינו חלק מהקהילה, דרך מוסדות נפרדים מהציבור הכללי (אפילו זה הדתי) ומסלול חיים נפרד לחלוטין, וכלה במערכות ציבוריות שונות (תקשורת, תרבות ועוד), ואף התנהגות פוליטית שונה ובדלנית, הכוללת (בצד האשכנזי) אי לקיחת תפקידי שרים באופן מסורתי.

ניתן לחשוב שעל המדינה לשאוף ולחתור להתוויית מדיניות של פירור הקהילה הבדלנית הקיימת בתוכה, תוך הנחה שלאורך זמן, ובהינתן שהקהילה הולכת וגדלה, יהיה זה סיכון כלכלי וחברתי לקיים ציבור בדלני כמו הציבור החרדי בתוך החברה והמדינה. ואכן, אינטואיטיבית, חותרים פוליטיקאים רבים ומעצבי מדיניות ודעות קהל תחת הקהילתיות החרדית ובדלנותה ככל האפשר ומנסים לשלבה, או במקרה הקיצוני יותר אף להטמיעה, בתוך החברה הישראלית כולה. אך נראה שמדיניות זו מחמיצה נקודה מרכזית שצריכה להפריע למבקש ליישם מדיניות לפי קו מחשבה זה. נקודה זו הנה יתרונה של הקהילה החרדית כקהילה ותרומתה לחברה כולה.

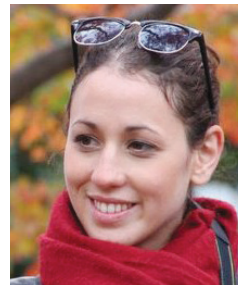
ישנם ערכים החשובים לחברה הישראלית בכלל, ונמצאים ומשתמרים בתוך האקלים הקהילתי החרדי, אשר שימורם תלוי ועומד בשימור אותה ייחודיות וסגירות קהילתית מהשפעות חיצוניות אשר יפגעו בערכי הקהילה.

מזהות יהודית מושרשת וחיה בעלת שורשים עמוקים ויציבים הנותנים טעם לחיי העם היהודי בארצו, דרך ראית חסד ונתינה לפרט כערך מרכזי הבא לידי ביטוי בהקמת ארגוני חסד וסיוע בהיקפים גדולים, הסתפקות במועט וחיים צנועים כערך מרכזי, וכלה בערכיות הלימוד לשמו, ערך ההולך ומתמעט בחברה מערבית ממוקדת יישום.

כל אלה הם ערכים שבמפגשם עם עולם הערכים הישראלי הכללי עלולים להיפגע, ואולי אף להיעלם, והחברה הישראלית כולה תצא מופסדת מכך.

סער אלון-ברקת, סטודנט בתוכנית תל"ם במחלקה למדע המדינה
Saar.barkat@mail.huji.ac.il

ותמר הופנונג, סטודנטית בתוכנית תל"ם במחלקה למדע המדינה
tamar.hofnung@mail.huji.ac.il

מאמר
אורח

מדיניות כלפי אלימות נגד נשים מצד בני זוגן לא רק בעיה קהילתית

אף שההתייחסות הקהילתית מהווה רובד חשוב בטיפול בבעיה, ההתמקדות הרבה של קובעי המדיניות בהיבטים אלה מביאה למסגור התופעה כבעיה פתולוגית המאפיינת קהילות ספציפיות ופרטים בסיכון, ולא כתופעה חברתית רחבה הדורשת מענה מדיניות אוניברסלי. מענה אפקטיבי חייב לשים דגש על יסודותיה החברתיים העמוקים של התופעה, אשר שורשיה נטועים בנורמות התנהגות פסולות כבר בגילאים צעירים. על כך מלמדים, בין היתר, הנתונים המבהילים על שיעורם של מקרי אלימות מינית כלפי נשים בקרב בני נוער.

ראשיתו של הטיפול נעוצה בהכרה כי אלימות נגד נשים מצד בן הזוג איננה נוצרת לפתע, אלא עשויה להתפתח מתוך התנהגויות מקובלות שאינן נתפסות כאקט ברור של כפייה או שליטה, החל מרמיזות על רקע מיני כגון "אם היית אוהבת אותי באמת, היית מבצעת כך וכך", "אם הזמנת אותי אליך הביתה לבית ריק, מה חשבת שיקרה?", דרך בקשות הנראות תמימות לכאורה, כמו "תני לראות את הטלפון שלך", "מי זאת החברה החדשה הזאת?", "איך הכרתה?", וכלה בביקורת על פריטי לבוש ואופן לבישתם.

ההנחה כי לגיטימציה חברתית להתנהגויות מסוג זה מובילה בהמשך לאלימות חמורה נגד נשים עומדת בבסיס הקמפיין הציבורי של משרד הפנים הבריטי. הקמפיין, "This is Abuse", שהחל לרוץ לראשונה בשנת 2011, מבקש מבני נוער לשקול מחדש את תפיסותיהם באשר לאלימות "מקובלת" ומפנה אותם לקבלת עזרה וייעוץ. סרטוני הקמפיין, המדמים תרחישים שונים בין בני זוג, הוקרנו בבתי קולנוע ובשעות צפייה שיא בטלוויזיה. הקמפיין לווה באתר אינטרנט המכיל מידע רב לנערים ונערות על אודות אלימות והדרך לצאת ממנה, ולאור הצלחתו, מוקרנים הסרטונים כעת שוב בשידורים חוזרים ברחבי הממלכה. מטרתו של הקמפיין היא למנוע את האלימות לפני התרחשותה על ידי הפנמה חברתית עמוקה של האלימות כבעיה חברתית כוללת, היונקת את הלגיטימיות שלה מתפיסות חברתיות פסולות המתירות את קיומן של תופעות אלימות וכפייה. זאת בניגוד לתפיסה כבעיה פרטנית בין "גברים אלימים לנשים מוחלשות".

על מנת להתמודד עם האלימות נגד נשים מצד בני זוגן, על קובעי המדיניות בישראל ליישם את אותה תפיסה רחבה ולהפנות משאבים למניעת התופעה לפני התרחשותה, ולהגברת תשומת הלב הציבורית להתנהגויות שונות של אלימות וכפייה באמצעות תוכניות חינוך והסברה מקיפות. כל עוד התופעה ממוסגרת כבעיה טיפולית בקרב קהילות מועדות, לא ניתן יהיה לצמצם באמת את שיעורי האלימות, אלא רק להמשיך ולטפל במקרים פרטניים. הולכים ומתרבים של אלימות קשה ומתמשכת.

סוגיית האלימות נגד נשים מצד בני זוגן (intimate partner violence) הולכת ותופסת מקום מרכזי בסדר יומן של ממשלות ברחבי העולם. יותר ויותר קובעי מדיניות באים לכלל הכרה בכך שמדובר בבעיה חברתית חמורה, שחוצה תרבויות ומעמדות והיא בעלת עלויות כלכליות בשיעורים הולכים וגדלים. דוח שפורסם לאחרונה על ידי ארגון הבריאות העולמי, העריך כי כ-30 אחוזים מכלל הנשים ברחבי העולם סובלות מאלימות מצד בן זוגן, וכי זו מהווה את סוג האלימות הנפוץ ביותר שממנו סובלות נשים. בשנה החולפת אף הכריז ארגון הבריאות העולמי על תופעת האלימות נגד נשים כ"בעיה רפואית כלל-עולמית בעלת ממדים אפידמיים". הערכות לגבי ישראל מתייחסות לכך שכ-15 אחוזים מכלל הנשים סובלות מאלימות מצד בני זוגן, ומספרן נאמד בכ-200 אלף.

המדיניות הממשלתית בישראל לטיפול בבעיית אלימות נגד נשים מצד בן זוגן מתמקדת בשני היבטים מרכזיים: פעילות אכיפה מצד גורמי האכיפה והתביעה במשטרה ובפרקליטות, ופעילויות שעניינן טיפול והגנה, הנעשות על ידי משרד הרווחה לצד ארגונים וולונטריים. בתוך כך משרד הרווחה תומך מאז שנות ה-80 בהפעלת מקלטים לנשים מוכות (המופעלים על ידי עמותות), ונוסף על כך מפעיל מרכזי סיוע קהילתיים במסגרת אגפי הרווחה ברשויות המקומיות, וכן כמה תוכניות לשיקום גברים אלימים ונשים מוכות.

אף שפעילות משרד הרווחה מלווה ביוזמות ספורדיות מצד רשויות השלטון האחרות (כמו משרדי החינוך והבריאות), מדובר בפעילות בהיקף מצומצם למדי, ולמעשה, עיקר המדיניות הממשלתית מתמקדת בפעילות משרד הרווחה, ובאופן ספציפי יותר בהפעלת המרכזים הקהילתיים למניעת אלימות במשפחה, שאליהם מופנים חלק ניכר מהמשאבים. כך שבפועל, עיקר הטיפול הממשלתי בתופעת האלימות מנוהל ברמה הקהילתית המקומית, שם מטופלת האלימות לצד הטיפול בבעיות סוציאליות אחרות הקשורות בקהילות מוחלשות (כגון טיפול במשפחות החיות בעוני ובנוער בסיכון), תוך התייחסות למאפייניהן התרבותיים והחברתיים הייחודיים והתאמת הטיפול לשיקולים רגישים אלה.

”אף שההתייחסות

קהילתית מהווה רובד

חשוב בטיפול בבעיה,

ההתמקדות הרבה של

קובעי המדיניות בהיבטים

אלה מביאה למסגור

התופעה כבעיה פתולוגית

המאפיינת קהילות

ספציפיות ופרטים בסיכון,

ולא כתופעה חברתית

רחבה הדורשת מענה

מדיניות אוניברסלי.”

בוגרים בשטח

בוגרים וסטודנטים חברי קהילות

נועה סגל ליפשיץ

צוערת בתוכנית הצוערים,
מחזור א'

גרעין נטע בנופי פרת

הקהילה מונה כ-20 חברים
שקיימת ביניהם שונות רבה
באופן שבו הם בוחרים להגדיר

את יחסם אל הדת היהודית: דתיים, חילונים והמנעד
שביניהם. הקהילה מבקשת לבסס מודל של חיים
קהילתיים המכילים את המורכבות של המציאות
החברתית בישראל.

ערכים של ערבות הדדית, חיי רוח, לימוד משותף
וחגיגת חגי ישראל מיושמים הלכה למעשה בחיים
הקהילתיים היומיומיים. כל אלה ואחרים הופכים את
החיים המשותפים יחד לא רק לערך, אלא גם לחוויה
משמעותית ומעשירה.

ליזי מרטין

תוכנית המצטיינים,
מחזור ז'

קהילת הצור והצוהר

הקהילה הנה קהילה ציונית דתית בת כ-50
משפחות, שנוסדה ב-2005. היא מהווה מקום רוחני
ותרבותי הפועל למען רווחת כלל תושבי צור הדסה.
ישנו גיוון גדול בקרב חברי הקהילה – דתיים
וחילונים, מבוגרים וצעירים, ישראלים ועולים. לכל
חברי הקהילה ישנו תפקיד בקהילה. ליזי אחראית
על מעמד קריאת המגילה לנשים בחג הפורים ועל
פעילות העשרה לחברים הבוגרים של תנועת הנוער
"בני עקיבא", והיא חברה פעילה בוועדה לבניית
בית הכנסת.

ניר קידר

בוגר תוכנית
המצטיינים, מחזור ד',
ודוקטורנט בבית הספר

קהילת הלום

הקהילה נמצאת בקריית יובל בירושלים. היא
תחגוג בשנה הבאה עשר שנים לקיומה. כיום
חברים בקהילה כ-20 אנשים (לא כולל תשעה
ילדים. עד שזה יפורסם, המספר בטח ישתנה...).
במסגרת הקהילה מתקיימים מפגשים משותפים,
לימוד, פעילויות תרבות ועוד. הקהילה גם
מעורבת בהקמה של כמה פרויקטים חברתיים
משמעותיים בשכונה.

עיינה אדלר

צוערת בתוכנית הצוערים, מחזור ב'

קיבוץ הראל

הקיבוץ, השייך למועצה האזורית
מטה יהודה ונמצא ליד בית שמש,
הוקם בשנת 1948 על ידי גרעין של
השומר הצעיר, ונקרא על שם חטיבת הראל של הפלמ"ח.
הקיבוץ עבר כמה גלים של עזיבות ויישוב מחדש לאורך השנים,
והיום גרים בקהילה המתחדשת 110 חברים (כ-40
משפחות), שהחלו בתהליכים לקראת הרחבה עתידית.
עיינה, הנשואה לאמיר ואם לשלושה ילדים, היא חברה פעילה
בוועדת התרבות ושותפה לעיצוב ולניסוח מסורות חדשות של
חגים ואירועים קהילתיים משותפים.

בוגרים בשטח

בוגרים וסטודנטים חברי קהילות

ירדן קידר

סטודנט בתוכנית
המצטיינים, מחזור י"ב
קהילת בשותף

קהילת בשותף היא קואופרטיב (קואופ) צרכני. הקואופ הוא אלטרנטיבה קהילתית הוגנת בשוק התחרותי. זוהי התאגדות של אנשים למטרות צריכה ויצירה. בעלי הקואופרטיב הם חברי הקהילה עצמם. לכל חבר יש מניה המקנה לו חלק בבעלות על הקואופ. את המוצרים אנו קונים ישירות מהיצרנים ומהספקים, וחוסכים בכך את פער התיווך הקמעוני. מכיוון שאת העבודה בקואופ מבצעים החברים, מתאפשר לנו להציע להם מחירים זולים ממחירי השוק. נוסף על היתרונות הכלכליים, כוח הקנייה שלנו מאפשר להשיג גם מטרות חברתיות ואקולוגיות. הקואופרטיב הוקם על ידי חבורת צעירים וצעירות ירושלמים, רובם סטודנטים באוניברסיטה העברית. היום מונה הקהילה מעל 100 חברים, ביניהם סטודנטים, משפחות צעירות המתגוררות באזור מרכז העיר ואפילו כמה סבתות. אנו שואפים לצמיחה הדרגתית, ולהצטרפות מתמדת ומתונה של חברים חדשים, כדי שבסופו של דבר נהפוך לקבוצה גדולה שתהווה כוח קנייה משמעותי בעיר. כך נוכל לבטא ולקדם את הערכים והאינטרסים החברתיים שלנו בדרך יעילה אך גם הוגנת.

אסנת בבלי

סטודנטית בתוכנית המנהלים, מחזור י'
קהילת אחו"ה בכרם

קהילת אחו"ה בכרם נוסדה בשנת 2007 בשכונת בית הכרם בירושלים על ידי תושבי השכונה, בהובלתו של תמיר ניר. החזון של הקהילה הוא חידושם וחזוקם של הקשר ויחסי הגומלין בין האדם לסביבתו – בין אדם לאדמה, בין אדם לאדם ובין אדם למקורות, לתרבות ולערכים היהודיים וההומניסטיים, כפי שמתבטא בראשי התיבות אחו"ה – אקולוגיה, חברה והתחדשות ערכית. מטרותיה של הקהילה לפעול ליצירת מרחב חיים קהילתי ובר-קיימא בלב העיר. זהו מרחב תרבותי וחברתי ומרכז רוחני הפועל גם לשינוי המרחב הפיזי בשכונה ובעיר ולשינוי בהרגלי הצריכה, התרבות והחיים בעיר. הקהילה מקיימת מגוון פעילויות בתחומי החברה, הקהילה, התרבות המקומית וחינוך לאורח חיים המתייחס למרחב שבו אנו חיים ומתחשב בו.

איציק שמולי

תוכנית המצטיינים, מחזור ח'
קהילת Relod

החל משנת הלימודים תשע"ב פעלנו להקמתן של שבע קהילות משימתיות צעירות המקיימות חיים במסגרת חברתית-קהילתית בעיר לוד ורואות בה את ביתן. חברי הקהילות מעורבים בהנהגת העיר, יוזמים ומובילים בה תהליכים משמעותיים בתחומים חברתיים-אזרחיים שונים ומתגבשים כקבוצה צעירה המבקשת להכניס לשלבים הראשונים בבניית חייהם העצמאיים מרכיבים קהילתיים. הקהילות מורכבות ממאות סטודנטים וסטודנטיות המגיעים ממוסדות שונים בארץ, ומתאפיינות בהטרוגניות אנושית רבה: גברים ונשים, יהודים וערבים, חדשים ומקומיים. כולם פועלים בתחומי החינוך והתרבות, ההעצמה אזרחית ושיפור הביטחון האישי, לקידום ולחיזוקה של העיר. המטרה המרכזית היא לשנות את תדמיתה של העיר לוד, ובשיתוף הקהילה המקומית להופכה מסמל של הזנחה לסמל של הצלחה ולמוקד משיכה לסטודנטים ולצעירים בכלל.

מוטי קהת

סטודנט בתוכנית המנהלים,
מחזור י'
קהילת שירה חדשה

קהילת שירה חדשה (www.shirahadasha.org.il) היא קהילת מתפללים אורתודוקסית-מודרנית בשכונת המושבה הגרמנית בירושלים.

זה 12 שנה קהילתנו היא חלוצה וחוד חנית בהרחבת מעורבותן של נשים בנייהול התפילה והקהילה, במסגרת גבולות ההלכה.

"שירה חדשה" הפכה למותג ולהשראה לקהילות דומות שקמו ברחבי הארץ וסביב העולם, והיא גם מאתגרת קהילות ותיקות לבחון את מנהגיהן בדבר מעורבות נשים, ולהרחיב אותה בקצב הנכון להן.

חנה קדרון

צוערת בתוכנית הצוערים,
מחזור א'
קהילת בית ישראל, גילה

הגענו לשכונת גילה לפני

כשנתיים, והצטרפנו לקהילה שהולכת ומתגבשת סביב אשכול של גני ילדים בשכונה. קהילה זו מהווה מעגל אחד מבין כמה מעגלים קהילתיים, לא בהכרח חופפים, שפועלים סביב הקיבוץ העירוני בשכונה. החברים במעגלים השונים נעים על רצף של זהויות יהודיות. כל חבר מתחבר מהמקום האישי שלו לעשייה חברתית, והערך המחבר בין כולם הוא יהדות חברתית ופעולה לחיזוק השכונה. במסגרת זו פועלת בשכונה מכינה קדם-צבאית, רשת גנים בגישה חינוכית ייחודית ומפעלים חינוכיים וחברתיים נוספים. בימים אלה אנו פועלים להקמת בית ספר ברוח יהודית פלורליסטית ובגישה דיאלוגית, שיהווה חיזוק קהילתי נוסף. כירושלמית מלידה, אני שמחה על האפשרות לגדל את ילדיי באווירה קהילתית דווקא בירושלים, ומקווה שעיריית ירושלים תמנף את המודל הייחודי הזה לחיזוק העיר.

אורית פאיס

בוגרת תוכנית "עתידיים",
מחזור ו'
קהילת אלומה

הקהילה, שנוסדה בשנת 2007, מונה כ-15 חברים חילונים בסביבות גיל 30. רובם גרים כיום בשכונת קריית יובל בירושלים.

הקהילה שמה לה למטרה ערכים של לימוד משותף, חיי חברה ופעילות למען החברה שסביבנו ויחד איתה. חברי הקהילה הקימו פרויקט להשכלה ולקידום צעירים בשכונה. נוסף על כך, הוקמה עמותת טנא ירושלמי, המאגדת את "אלומה" וחמש קהילות צעירים נוספות הפועלות בשכונת קריית יובל. חזונו המשותף הוא משיכת צעירים לירושלים, שיהיו אקטיביים בהתמודדות עם אתגרי העיר והשכונה, שמהווה, לדעתנו, מיקרוקוסמוס של כלל החברה הישראלית על אתגריה. העמותה מנהלת את ה"מכינה הירושלמית", מכינה קדם-צבאית, ותוכנית לימוד לצעירים בשם "זרעי קין".

צביקה (ביקו) ארן

בוגר תוכנית המצטיינים,
מחזור א'
קהילת אליאב (גרעין חרוב)

קהילת אליאב היא קהילה דתית-חילונית משותפת הקיימת משנת 2004. הקהילה מונה 70 משפחות וכמעט 200 ילדים! אני גר עם ליאת אשתי ו"שניים וחצי" בניי בקרוואן כבר כמעט שמונה שנים. מדובר על חלוציות עכשווית: מגורים במרחק של שעה מתל-אביב ומירושלים וחצי שעה מבאר-שבע מאפשרים לעבוד בכל מקום. בחלון עשור עדיין רבים על כלבים ועל נוסח תפילה וקליטה ומכינים אוכל לילדות, שואלים ירקות משכנים באישון לילה וקופצים לחברים בלי תיאום אחר הצהריים. בקיצור, קהילה.

מיכל שטרנברג, יועצת למנכ"לית משרד החינוך,
בוגרת תוכנית "עתידיים" ותוכנית המצטיינים michalsternberg@gmail.com
עמית טרייסטר, מנהל תוכניות בסוכנות היהודית. חבר הנהלת מינהל קהילתי
גונים וי"ר ועדת חינוך, בוגר תוכנית המנהלים treisteramit@gmail.com

הקהל ומשול השפעת מעורבותו של השלטון המקומי על חינוך וקהילתיות באמצעות מודל "בית ספר בקהילה"

השינוי הערכי, גורמי צה"ל מטילים את האחריות לאחוזי הגיוס על מערכת החינוך; הגורמים באקדמיה מטילים את האחריות למיומנויות רכישת הידע, הסקרנות, החתירה למצוינות ומיומנויות הלמידה על מערכת החינוך, וההורים מטילים את האחריות ללמידה, למשמעת ולרכישת ערכים על מערכת החינוך. אין חולק על כך כי עיצוב אישיותו של כל אדם לפי כל מערכת ערכים באשר היא יעיל עשרות מונים ככל שהאדם צעיר יותר; ומאחר שהאנשים הצעירים נמצאים בפיקוחה של מערכת החינוך, האחריות באופן מיידי מוטלת עליה. אלא שראייה זו מטילה את האחריות לחינוך על מערכת החינוך באופן בלעדי במקום לחלק אותה. **מערכת החינוך הופכת להיות האחראית הבלעדית לכאורה על כל הצורות החברתיות. אף לא אחד רואה בחברה הסובבת שותפה לאחריות החינוכית.** זוהי בדיוק הקרקע שעליה צמח רציונל המודל "בית ספר בקהילה", שמבקש לחלק את האחריות החינוכית בין בית הספר והקהילה ולהגדיר מחדש את היחסים ביניהם.

עיריית ירושלים תרגמה את היוזמה לקריטריונים קונקרטיים, שלפיהם הוכרו בתי הספר שביקשו זאת כבתי ספר בקהילה, כגון פתיחת חללי בית הספר לשימוש גורמים בקהילה, פעילות של מעורבות בקהילה, אינטראקציות עם בתי ספר נוספים וכיוצא באלה. אך כיצד תימדד ההצלחה של "בתי הספר בקהילה" מעבר לעמידה בקריטריונים היבשים שהוצבו מראש? **ההצלחה המהותית תימדד ברובדי החיבור שהצליחו להירקם בין בית הספר לבין הגורמים בקהילה ובהשפעתם על המתחנכים.** האם בתודעתו של המתחנך ישותו של בית הספר נפרדת מהישות הקהילתית? האם מתנהלת אינטראקציה בין הסמכויות השונות שאיתן המתחנך נמצא במגע – בתוך בית הספר ומחוצה לו – תפיסה המצביעה על היותו חלק מקהילה גדולה יותר? האם המתחנך תופס דמויות מחוץ לבית הספר כסמכויות חינוכיות? האם קיימת הכרה בהישגיו כאדם שלם בכל זירות הפעולה שלו – בתוך בית הספר ומחוצה לו (לצד הזירה הביתית)?

על מנת שהאמור לעיל יתקיים, בית הספר ומוסדות הקהילה צריכים לבסס ערוצי קשר הדדיים ויציבים, שאינם באים לידי ביטוי אך ורק בצמתים "קלים", כגון חגים ומועדים או זמני חירום, שבהם הקשר הוא מתבקש. נוסף על כך, תוצרי הקשר לא יכולים להיות רק על הספקטרום הפרויקטאלי ולהסתפק בהזמנה הדדית לטקסים, ירידים או אירועים מסוגים שונים.

ביטוי הקשר חייב להיות על בסיס קבוע ושוטף של קיום מפגשים פיזיים בין הגורמים השונים בבית הספר ובקהילה שבהם נידונות סוגיות חינוך שעל סדר היום, ומוצעות דרכים משותפות להתמודדות. **אל לבית הספר ולקהילה ליפול למלכודת**

"אם בשנות ה-60 האידיאולוגיה הדומיננטית הייתה קולקטיביזם, ובשנות ה-80 היה זה האינדיבידואליזם, אזי עם התקרבותנו לשנות האלפיים מילת המפתח היא קהילתיות".

ביוני 2013 פרסמה עיריית ירושלים קול קורא ל-50 בתי ספר ברחבי העיר ממגזרים שונים להצטרף ליוזמת "בית ספר בקהילה", שתוקצבה בכ-2.5 מיליון שקל באותה שנה. יוזמה ברוח זו התגלגלה במרוצת השנים במסדרונות מינהל חינוך ירושלים, אך מה שהביא לבסוף ליישומה ולבניית תוכנית ענק במונחים עירוניים, היה יוזמה של קבוצת פעילים קהילתיים שביקשה לחבר בין מערכת החינוך הפורמלית, המתקיימת בבית הספר, לבין המערכת הקהילתית, הנמצאת מחוצה לו, יוזמה שמונפה על ידי "ארגוני ביניים" קהילתיים.¹

מודל "בית הספר הקהילתי" מוכר במשך שנים רבות ככזה שעוסק לרוב בגיוס הורים, מורים ותלמידים לפעולה משותפת, לעתים עם הקהילה, ומנסה באמצעות מערכת יחסים זו להעלות את רמת החינוך בבית הספר. מודל זה מייחס את המושג "קהילה" בעיקר לקהילה הפנים-בית-ספרית.

לעומתו, מודל "בית ספר בקהילה" מייחס את המושג "קהילה" לסביבה החיצונית לבית הספר ומייצר אחריות הדדית. הקהילה הסובבת את בית הספר מעורבת בתהליך החינוכי המתנהל בבית הספר ובחיי היומיומיים, ובית הספר, מצדו, לוקח אחריות על בניית הקהילה הרחבה שסביבו ולא רק על אותן משפחות הבאות במגע ישיר איתו. **התפיסה העומדת בבסיסו של מודל זה מגדירה מחדש את מרחב האחריות החינוכית, ומרחיבה אותו. מעתה השותפים לבעלות החינוכית יהיו בית הספר, ההורים ושותפים נוספים במרחב הקהילתי, כמאמר הפתגם האפריקני: "It takes a village to raise a child".**

נתאר עתה את המודל שפותח ואת תפיסת החיבור בין הממסד העירוני, הממסד הבית-ספרי והמערכת הקהילתית: בקרב פוליטיקאים, אנשי ציבור, אנשי אקדמיה ופעילים חברתיים ניתן לחזור ולמצוא כמעט בכל מסר שאותו מעבירים לציבור את הציפייה שהכול מתחיל בחינוך, ולכן את הדרישה לכך ואת ההכרה בכך. גורמי אכיפת החוק טוענים כי הטיפול שלהם נמצא בקצה הרצף, ומטילים על מערכת החינוך את משימת

- 1 רבה הראשי של בריטניה, לורד הרב יונתן סאקס.
- 2 שדמי-וורטמן, ש. 2010. חינוך בונה קהילה – קהילה בונה חינוך. בתוך לשם שינוי ביחד. נערך על ידי שדמות, גונן, עמ' 93–110. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- 3 הובלת היוזמה נעשתה על ידי הכותבים יחד עם יו"ר גדיש, חברת הנהלה במינהל קהילתי גיוס העיר.

יוצא מכך, אפוא, שההדדיות בין בית הספר לבין הקהילה נסמכת על כמה תנאים מרכזיים: א. תודעה משותפת לאופן שבו השכונה כולה הופכת למרחב שבו נתפסים החינוך והקהילה כמארג אחד, שלו מטרות חינוכיות-קהילתיות משותפות. ב. הן בית הספר והן הקהילה הופכים להיות צרכן וספק בו-זמנית לגבי ההתמודדויות הקיימות בשתי הזירות. ג. שיתוף נכסים (אנושיים ופיזיים), באופן שבו החוזקות הקיימות בכל אחד מהם מושקעות הדדית. ד. ערוצי קשר שוטפים ומוֹבְּנִים.

יוזמת בית ספר בקהילה נולדה, אפוא, בקרב פעילים קהילתיים בירושלים. את החשיבה הזו הצעידו קדימה שני "ארגוני ביניים" – ה"מינהל הקהילתי" בשכונת גוננים ובשכונת גינות העיר ו"מרכז הצעירים", המפעיל את פרויקט "שכונה צעירה". שני ארגונים אלה, האחראים לפיתוח תהליכים קהילתיים בשכונה, זיהו את הפוטנציאל הטמון ברעיון בית הספר בקהילה, ושימשו חוליה מקשרת בין הרצון הפשוט של הורים לבניית קהילת השתייכות משמעותית סביב מוסד הלימודים של ילדיהם, לבין אינטרס עירוני לשיפור החינוך דרך מעורבות הקהילה וחיבור משפחות צעירות לעיר ולשכונותיה, כדי שיבחרו להשתקע בה לטווח רחוק.

ניתן לזהות, אם כן, מהלך שמתחיל מהקהילה, ממונף על ידי ארגוני קהילה, מקבל הכרה ותקצוב עירוני, וחוזר לקהילה כתפיסה עירונית רחבה. מהלך זה עשוי ללמד משהו על מקומה של הקהילתיות, תפקידה וכוחה לסייע בעיצוב המדיניות של השלטון המרכזי, או המקומי בהקשר זה. על המדינה/הרשות המקומית לראות במודל זה אב-טיפוס למהלכים דומים, ולבחון כיצד ניתן להגביר את העידוד ליצירת קהילות חזקות שיגבירו את מעורבותן בחיי עצמן ועל ידי כך יצמצמו את הניכור כלפי הממסד, ויותר מכך – יגבירו את האמון בו ואת והחיבור אליו, דבר שישתלם להן בסופו של יום. כך ייווצר מעגל של אמון וחיבור שממנו ירוויחו כלל השחקנים: ממסד-קהילה-חברים בקהילה.

המתייגת אותם כצרכנים וספקים, בהתאמה. האתגר העומד לפתחם הוא מורכב, ויותר מכך – הוא משותף לשניהם, ושניהם משחקים בו את שני התפקידים – צרכנים וספקים, מבלי להתעלם מחוזקותיהם היחסיות, כל אחד בתחומו. מציאות שבה בית ספר מסוים "מתברך" באחוזי נשירה גבוהים במיוחד, באחוזי קבלת תעודות בגרות נמוכים במיוחד, באחוזים נמוכים בגיוס לצה"ל, ברמת אלימות גבוהה בתוך בית הספר ועוד כהנה וכהנה – הנה בת שינוי ככל שההתמודדות איתה תהיה משותפת גם לקהילה הסובבת. כאמור, יש לחתור לכך שהקהילה תהיה שותפה לאחריות החינוכית, וככזאת היא צריכה להיות שותפה בהצבת מטרותיו של בית הספר ואולי אף בקביעת סדרי העדיפות החוץ-פדגוגיים על מנת להתמודד יחד עם הצוות המקצועי של בית הספר עם הסוגיות החינוכיות השוטפות. אי אפשר כמובן להתעלם ממשתנים כמו בית ההורים או מצבה הסוציו-אקונומי של השכונה שממנה באים המתחנכים, אך במקום שבו קיימת איתנות קהילתית, גם סוגיות אלה ניתנות להתמודדות, אם הקהילה לוקחת חלק פעיל ומובנה באחריות יחד עם בית הספר.

עד כה תיארונו כיצד בית הספר והקהילה פועלים במשותף במרחב הפנים-בית-ספרי, אך מה עם המרחב החוץ-בית-ספרי? האם גם בו יש מקום לשילוב ידיים בין הקהילה לבית הספר? התשובה היא כמובן חיובית. ברגע שבית הספר והקהילה מתחילים לשלב ידיים באמצעות אותו תהליך מובנה של מפגשים שתואר קודם לכן, הרי שמרחב השיח גדל, והסוגיות העולות לשולחן אינן שייכות רק למרחב הפנים-בית-ספרי. הסוגיות הקהילתיות הן מגוונות, והן נוגעות במרקם האנושי וביחסים בין תת-קהילות – חדשים וותיקים, צעירים ומבוגרים, דתיים וחילוניים – במרחב הפיזי והתרבותי. **את נכסי ההון האנושי המרכיב את בית הספר – הנהלה, מורים מקצועיים, יועצים, פסיכולוגים וכדומה – ניתן להרחיב אל מעבר לנעשה בכיתה לעשייה קהילתית ענפה, שתיתרם מכך.**

ספיר בן שטריק

מנהלת תחום התקשורת במנח"י, עיריית ירושלים
סטודנטית בתוכנית המצטיינים
sappirbs@gmail.com

בית ספר בקהילה

ובכך לגבש קהילה פעילה ודינמית סביב המוסד. כך יהפוך בית הספר למוקד קהילתי.

בפועל, עיריית ירושלים הקצתה 2.5 מיליון שקל לתוכנית, וכל אחד מבתי הספר שהצטרפו לתוכנית קיבל תקציב של 50 אלף שקל ייעודיים למימונה. שחקני מפתח נוספים בתוכנית, מלבד בתי הספר עצמם, הם המינהלים הקהילתיים, גורמי רווחה שונים הפועלים בשכונות, תנועות הנוער הפועלות בשכונה והורי התלמידים כמובן.

ייחודה של התוכנית הוא באוטונומיה שקיבלו בתי הספר בתכנון הפעילות ובהתאמת הכלים לאינטראקציה עם הקהילה. הרעיון המונח בתשתית הדברים הוא שבתי הספר בקהילה יודעים טוב יותר כיצד לפתח ולהעצים את הקהילה שבתוכה הם פועלים.

התוכנית יצאה אל הדרך בשנת הלימודים הנוכחית, והפעילויות בשטח שהפיקו בתי הספר הצטרפו לתוכניות מגוונות למדי. בסמינר החרדי "איילת השחר", לדוגמה, בחרו לקיים חוגים רב-דוריים מודרכים על ידי מורות האמנות והמחול של הסמינר. בבית הספר "אחמד סאמח" באבו-טור החליטו דווקא לשפץ יחד עם התושבים גינה קהילתית שהייתה מוזנחת. בבית הספר "יד המורה" הפיקו התלמידים וההורים "שוק כפרי" שבו מכרו פירות מקושטים שיצרו, חפצים משומשים ומטעמים ייחודיים.

הנחת היסוד העומדת בבסיס התוכנית היא חשיבות הקהילה כצורך בסיסי של היחיד ושל המשפחה. קהילה למעשה מספקת את הצורך בקבוצת תמיכה והזדהות במרחב הציבורי הקרוב. גם עבור עיריית ירושלים מדובר במהלך אסטרטגי נכון. החלוקה לקהילות מגדירה למעשה טבעת ביניים הנמצאת בתווך בין התושב לעירייה, טבעת היוצרת מעין מפה אשר באמצעותה ניתן לפלח את צורכי התושבים ולנהל אותם בצורה יעילה יותר. החלוקה לקהילות פותחת פתח למתן שירותי חינוך, רווחה וקהילה המותאמים יותר לצורכי התושבים.

תוכנית "בית ספר בקהילה" מהווה נדבך נוסף לתכנית האסטרטגית של עיריית ירושלים לשמירה על המשפחות הצעירות, החשובות כל כך לעתידה של העיר, באמצעות חיזוק הקהילות הפועלות כיום בשטח ועידוד הקמתן של קהילות חדשות.

משרד החינוך, שהתרשם מהפיילוט הירושלמי, הפיץ את הרעיון למנהלי מחלקות החינוך בכל הארץ, בקריאה ללמוד מהמודל ולאמצו. כמו כל דבר שמתחיל בירושלים ומצליח, סביר להניח שמודל בתי הספר הקהילתיים יוכל להתאים לערים נוספות השואפות לייצר לכידות אנושית בין תושביהן.

בירושלים החינוך כבר פורץ חומות, מי העיר הבאה שתצטרף?

"חיייתם חיים מסעירים? רוצים לתעד את מפעל החיים שלכם לנכדים ולנינים?"

אזרחים ותיקים יקרים, אתם ההיסטוריה שלנו! תנו לנו לכתוב את סיפור החיים שלכם, ועל הדרך גם ללמוד מאיתנו להשתמש ביישומי מחשב. והכול קרוב-קרוב, כאן – בבית הספר 'רעות'!"

במבט ראשון ניתן לחשוב שמדובר בניצול ציני של תשתית בית ספר על ידי חברה מסחרית, או במוסד חינוכי שהתבלבל קצת בתפקידו החינוכי – הרי אין בגרות בכתובת ביוגרפיה. אבל לא. מדובר במודעה שפרסמו תלמידי בית הספר "רעות", כחלק מפעילות התנדבותית-קהילתית שהם עורכים בשיתוף "בית הופמן", המשמש כמרכז לאזרחים ותיקים ונמצא בסמוך לבית הספר.

האדם הוא תבנית נוף מולדתו, אך גם תבנית נוף קהילתו. על הפוטנציאל הגדול שיש למישור הייחוס הקהילתי-גיאוגרפי הקרוב להעשרת עולמו של הפרט, כבר נכתב ונאמר רבות; אך גם על התפוררות המוסד החשוב הזה. קהילות תוססות ודינמיות הן למרבה הצער תופעה נדירה למדי במרחב האורבני הישראלי.

"החשודים המיידים" כגורמים למצב הם כמובן קצב החיים המודרני, הדחוס והאינטנסיבי, שמצמצם את שעות הפנאי, הניו-מדיה והרשתות החברתיות, שמייתרות עבור רבים את הצורך בתקשורת עם שכנים קרובים ועוד. אך הסיבה הבסיסית והאלמנטרית ביותר היא בפשטות היעדרו של מרכז מפגש פיזי ותוכני, הרואה את עצמו כמוקד הן להתכנסות והן למתן הזדמנות ליצירת תוכן משותף עבור חברי הקהילה.

וכשחושבים על זה קצת, מה מתאים יותר לגיבוש הקהילה מאשר בית הספר השכונתי?

כידוע, מערכת החינוך בירושלים הנה מערכת החינוך הגדולה והמורכבת בארץ. היא מספקת שירותים לכ-275 אלף תלמידים, מהגן ועד לסוף התיכון, המפוזרים בארבעה מגזרים בעלי שוני ומובחנות גבוהה: ממלכתי חילוני, ממלכתי דתי, חרדי וערבי.

מה שהנחה את הנהלת מנח"י בקידום תוכנית "בית ספר בקהילה" הוא המוטיבציה להפוך את המורכבות למנוף לצמיחה ולהעצמה. הרעיון היה פשוט: במקום להכפיף את בתי הספר לתוכנית עירונית אחידה, יש לנסות להעצים דווקא את הקהילות שבהן פועל בית הספר, לגרום לתושבים להיות מעורבים יותר בפעילות בית הספר,

” במקום להכפיף את בתי הספר לתוכנית עירונית אחידה, יש לנסות להעצים דווקא את הקהילות שבהן פועל בית הספר, לגרום לתושבים להיות מעורבים יותר בפעילות בית הספר, ובכך לגבש קהילה פעילה ודינמית סביב המוסד ”

מוטי קהת

מחנך (בשבתון) בתיכון ממ"ד ע"ש הימלפרב בירושלים,
סטודנט בתוכנית המנהלים
moti@kehat.org

מודל קהילתי למתן שירותי דת

כללי

העם היהודי יצא לדרכו כ"בני ישראל", שהיו לשבטים אשר נחלו את הארץ בחלוקה גיאוגרפית ביניהם. לאחר שגלו והתפזרו היהודים על פני תבל, הם התארגנו בקהילות. תוך שהקהילות שמרו על מכנה משותף של יסודות אמוניים ומחויבות לתורה ולמצוות, כל קהילה לקחה על עצמה רבנים כרוחה, ותחת הנהגתם התוותה מסורות משל עצמה. כך התפתחה יהדות דמוקרטית ופלורליסטית, אשר הנהגתה שאבה את סמכותה מציבור שרצה בה.

ואולם, במדינת ישראל נבנה ממסד דתי אחר לחלוטין, על יסודות השלטון המרכזי. העיקרון הדמוקרטי-פלורליסטי הוזנח, ובמקומו הופקדו שירותי הדת בידי הנהגה דתית ששאבה את כוחה מפוליטיקאים וממפלגות מגזריות. רשויות השלטון המרכזי נטלו על עצמן להכריע בסוגיות הלכתיות, והכרעותיהן נעשו, כדרכה של הפוליטיקה, ב"תן-קח" גס, ולא בדרכי הידברות ושכנוע. פעמים רבות ההכרעות שהושגו כך פילגו את החברה בארץ, המאסו את הממסד הדתי על ציבור גדול של חילונים ודתיים כאחד, הרחיקו את יהודי הזרמים הלא-אורתודוקסיים בתפוצות מישאל, וכך חיללו את המסורת היהודית בעיני רבים.

בעיות השיטה הקיימת

לאורך השנים – גם כשההנהגה המיניסטריאלית הייתה בידי המפלגה הדתית-לאומית – שורות מינהל שירותי הדת הלכו והתמלאו בעיקר בנציגי הציבור החרדי-לאומי (חרד"ל). תחתם התרחשו שתי תופעות מנוגדות זו לזו, אך שתיהן בעוכריו של האינטרס הציבורי הרחב. בתחום הכשרות הציבור החרדי ממילא הקים מוסדות הכשר משלו (בד"צים), ומערך הכשרות הממלכתי הפך למחצבת "ג'ובים" עבור מקורבים. אחד מתסמיני פשיטת הרגל של מערך הכשרות הוא התרבות המסעדות ה"כשרות ללא תעודה", שבעליהן נאמנים לשמירה על הכשרות, אך מאסו מתשלום אגרה עבור השגחה פיקטיבית מטעם הרבנות, שאינה מוסיפה כלל לכשרות מסעדותיהם בפועל. ומנגד, כאמור, קמו עשרות רבות של בד"צים חרדיים (בהם גם קיקיוניים המעניקים תעודות סרק), המתחרים זה בזה על עסקי ההכשר הרווחיים מאוד, וזאת על חשבון הצרכנים מעוטי היכולת הכבולים להם¹.

כמעט בכל יתר תחומי שירותי הדת נכפו על כלל הציבור היהודי המגוון נורמות ברוחה המחמירה יותר של היהדות החרדית. למשל, מתגיר נדרש על ידי בית הדין להתחייב לקיום תרי"ג מצוות – מה ששום יהודי מלידה אינו מקיים. כך מותירים בתי הדין מאות אלפי עולים מחבר העמים מחוץ לגדר, בעודם גדלים, מתחנכים, משרתים את המדינה ואינם ניכרים כשונים כהוא זה מכל ישראלי יהודי.

1 בד"צ "בית יוסף" של משפחת הרב עובדיה יוסף זצ"ל הוא עסק כלכלי משגשג, שהכשריו מייקרים מאוד את המחירים לצרכן של מוצרים שבהשגחתו. הכשר "בית יוסף" נכפה על יצרני מזון, ספקים ומשווקים בלחץ פוליטיקאים ממפלגת ש"ס, ועל ידי רבני ערים שמונו מטעמה.

פתרון המודל הקהילתי

נוכח מציאות זו תנועת "נאמני תורה ועבודה"² מציעה מודל קהילתי למתן שירותי דת³ שבו יבוצרו האחריות, הסמכות והתקציבים מהשלטון המרכזי-מפלגתי לציבור המאורגן בקהילות. לא עוד יקבע השלטון המרכזי כללים מונוליתיים של כשרות, נישואים, גירושים וגיור, אלא כל קהילה תעשה זאת כדרכה. להלן יוצגו בקווים כלליים עיקרי יוזמה זו.

כל קבוצה המונה מספר מינימלי של אנשים המעוניינים בכך תוכל להירשם כ"קהילה". כל קהילה תגדיר את "השקפתה" (אופיה הדתי), ותעצב את פעילויותיה בהתאם לה. הקהילה תחליט אם להעסיק רב, איזה רב, ובאיזה היקף משרה; כלומר, רבני קהילות יהיו עובדי ציבור של קהילותיהם, ולא עובדי מדינה.

למימון שירותי הדת יוטל "מס דת" וולונטרי, כמקובל בחלק ממדינות אירופה, וכל קהילה תקבל תקציב בהתאם למספר חבריה המשלמים אותו מס דת. כך תממן המדינה את הפעילויות הקהילתיות, אך לא תשלט בהן; היא תשמש רגולטור ולא מנהל.

נושאים המחייבים מערך רחב יותר מקהילה יטופלו על ידי איגודים של קהילות בעלות השקפה דומה. המדינה תעניק לאיגודים הקהילתיים הגדולים ביותר רישיון להענקת תעודות כשרות, לביצוע נישואין ולגיור. איגוד הקהילות יבחר "ועד כשרות" אשר יקבע את מדיניות הכשרות שלו, ויפקח על יישומה. תעודות כשרות יינתנו בידי האיגודים השונים בפריסה ארצית. כל תשלום תמורת תעודת כשרות יינתן ישירות לגוף הכשרות, ולא למשגיח, ורווחי תעודות הכשרות יועברו לקהילות, לטיפוח פעילותן ולהעמקתן. בתחום הנישואים ייפתחו אזורי הרישום, וכל זוג יוכל לערוך את חתונתו באיגוד אשר יבחר, ללא המגבלה של מקום מגוריו. בתחום הגיור כל איגוד יקים מערך גיור ארצי אשר יכלול אולפנים ללימוד ובתי דין אשר יגייירו בהתאם למדיניותן ההלכתית של קהילות האיגוד.

סיכום

הממסד הדתי בישראל נבנה תוך הפניית עורף לקהילה. יישום התכנית שהוצגה כאן יחזיר עטרה ליושנה – הוא ישיב לקהילה את הסמכות שאבדה לה, וירבה כבוד וחובה לתורה בישראל⁴.

2 נאמני תורה ועבודה (www.toravoda.org.il) היא תנועה ציונית-דתית אפוליטית, העוסקת בדרכון שיח פומבי ובגיבוש מדיניות ציבורית, במטרה לעודד יוזמות חדשות ולהניע תהליכים חברתיים. התנועה שואפת, בין היתר, לחזק את השתלבות החברה הדתית בחברה הכללית בישראל, למען קידום הסובלנות, השוויון והצדק, ועיצוב אופייה היהודי-דמוקרטי של החברה הישראלית.

3 אותו הגה, פירט וניסח ד"ר הדר ליפשיץ, תחילה כעבודה סמינריונית במסגרת לימודי מוסמך במדיניות ציבורית באוניברסיטה העברית ב-1990. את הדוקטורט עשה גם כן באוניברסיטה העברית, על שירותי הדת ותקצוב החינוך הדתי והחרדי. הוא בעל כושר סמיכה לרבנות מטעם הרבנות הראשית לישראל, משמש יו"ר הוועדה הציבורית בנושא שירותי הדת בישראל, ועומד בראש הפרויקט לשיפור שירותי הדת של תנועת נאמני תורה ועבודה.

4 להרחבה – נא ראו www.toravoda.org.il/node/3694.

נעה סגל ליפשיץ

צוערת בתוכנית הצוערים
noalip@gmail.com

שני בתי כנסת, לכל הפחות

כ-1,500 שקל. שלישית, אזרחים רבים מסתפקים בשירות המוצע להם חינם, אף שייתכן כי היו מעדיפים שירות אחר. אם כן, על פי נתונים אלו, ניתן לראות בוודאות כי המדיניות הנהוגה כיום, שבה המדינה היא הספקית הראשית של שירותי הדת, איננה מתאימה לרצונות ולצרכים של כלל האוכלוסייה.

פתרון אפשרי לבעיה זו הוצע על ידי ד"ר הדר ליפשיץ, במסגרת פרויקט "אור חדש" של תנועת נאמני תורה ועבודה. ההצעה דוגלת בהעברת האחריות והתקציבים לאספקת שירותי הדת אל הקהילות וחבריהן. במצב כזה המשרד לשירותי דת יהווה גוף רגולטורי לאספקת השירותים, אך לא יתערב באופן העברת התכנים בקהילות.

המשרד יעניק זיכיונות הפעלה לארגונים על מנת שיפעלו כ"אגדי דת" וירכזו את הסניפים המקומיים, ה"קהילות", אשר יקומו בהתאם לביקוש האזרחים. כדי להיות חבר בקהילה ובאגד הדת, ישלם האזרח מס דת, אשר יהווה בעיקר דמי רצינות, ואילו עיקר התקציב יגיע מהממשלה ויחולק בין הקהילות בהתאם למספר חבריהן וצורכי השירותים מהן.

האגדים יעסיקו את רבני הקהילות ויעצבו את הפעילות במורשת ישראל בהתאם לתפיסתם, וכך ייווצר מצב שבו כל קהילה תטביע בשירות את חותמה ואת אופייה הייחודי. השירותים שיוענקו יהיו איכותיים ומותאמים לציבור, שכן הקהילות ירצו למשוך מספר תושבים מרבי כדי לקבל תקציבים מהמדינה. מודל זה מיושם בגרמניה בהצלחה.

על פי הצעה זו כל אזרח יוכל לבחור את השירות המתאים לו מתוך המגוון שיציעו הזרמים השונים שיפעלו באזורו, תיווצר התייעלות במערכת ויהיה ניצול מקסימלי של התקציב. מוקד הכוח לאספקת שירותי הדת יעבור מן המדינה אל האגדים על חבריהם ומוביליהם, וכך יצטמצם אי השוויון וזכות הבחירה תגדל. שיטה זו תנתק את הקשר ההדוק הקיים כיום בין פוליטיקה לבין דת, תיצור שירותי דת הולמים לכל אזרח במדינת ישראל ותחזק את עקרונות מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

עם זאת, ליישום מודל זה בישראל חסמים ואתגרים רבים. ראשית, הפרטת שירותי הדת מידי המדינה והפיכתה לגוף רגולטורי הן צעדים אשר יכולים להוות מדרון חלקלק להסרת אחריות נרחבת בעתיד. ייתכן שכאשר המדינה כבר לא תפעל כמספקת השירות בפועל, היא תוכל להדיר את רגליה גם ממימונו ומהעברת התקציבים לאגדי הדת השונים. שנית, ההתנגדות העזה למהלך כזה הצפויה מהזרם האורתודוקסי, ושלישית, בהקמת שירות דת חלופי מן המסד טמון אתגר ארגוני משמעותי.

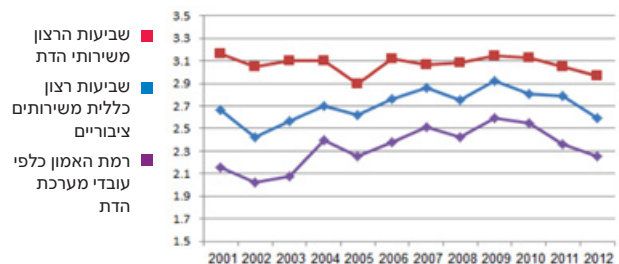
ישנו סיפור ידוע על יהודי אחד שנטרפה ספינתו בים, והוא נפלט אל אי בודד ושם חי לו לבדו במשך עשר שנים. יום אחד נקלעה לשם שוב ספינה, ואנשיה ראו שהיהודי הקים לו על אדמת האי **שני בתי כנסת**. התפלאו האנשים: "בשביל מה יהודי אחד צריך שני בתי כנסת?".

ענה להם היהודי: "אל האחד אני הולך כדי להתפלל".
והשני? שאלו האנשים.

– "לשם אני בחיים לא אכנס..."

בדיחה עתיקה זו מדגימה את אופן הפיצול שיש בין קהילות שונות, אשר כולן רואות את עצמן שייכות לדת היהודית, אך לא רואות האחת את האחרת עין בעין. בשל השונות הרבה בתפיסות העולם, פועלים מגוון זרמים בדת היהודית. אף על פי כן, מאז קום המדינה מתקיים מונופול של הזרם האורתודוקסי החרדי על כלל מוסדות הדת ושירותי הדת שמעניקה המדינה לאזרחיה. כלל שירותי הדת היהודיים נאמנים להלכה האורתודוקסית, ומותאמים למאמיני זרם זה בלבד.

ניתן לראות בגרף המצורף כי רוב האזרחים בישראל שבעי רצון ברמה נמוכה משירותי הדת המוצעים להם, וזאת אף בהרבה מתחת למומצע של שביעות הרצון מכלל השירותים הציבוריים. בכך ניתן לראות כי המדינה לא מצליחה, או שמא לא רוצה, לעצב מדיניות המספקת את צורכי הדת של כלל האוכלוסייה בישראל.

מתוך דוח יוגוה-גדות, ע' ומזרחי ש', (2012), ביצועי המגזר הציבורי בישראל: ניתוח עמדות אזרחים והערות מצב לאומית (2012) – נייר עבודה מס' 12. אוניברסיטת חיפה, חיפה.

כיום הזרם האורתודוקסי החרדי מונה רק כשבעה אחוזים מן הציבור היהודי בישראל, כלומר 93 אחוזים מהישראלים אשר חפצים בשירותי דת, אינם זוכים לשירות המתאים להם. עשרות אלפים מאלה האחרונים נאלצים לממן מכיסם את השירותים שאותם הם צורכים, בעלות שנתית של מאות ואף אלפי שקלים למשפחה.

בג"ץ פסק במספר רב של פסקי דין¹ כי מצב זה אינו חוקי ומהווה אפליה נגד האוכלוסייה שאינה נמנית עם הזרם האורתודוקסי. ניתן לומר כי הפגיעה מתרחשת בשלוש רמות. ראשית, כ-90 קהילות נאלצות לשכור בעצמן שירותי דת, ללא מימון ממשלתי. שנית, כ-10,000 צורכי שירותים הנזקקים לעריכת חתונות, בר-מצווה, קבורה וכדומה, אינם מקבלים שירות רלוונטי לתפיסת עולמם, ועורכים את הטקסים לבדם. עלות טקס כזה עומדת בממוצע על

1 שקדיאל 153/87, התנועה המסורתית 1483-98, קיבוץ גזר 8944/05, ברקת 08-4154.

2 עשר קהילות חילוניות, 54 קהילות קונסרבטיביות, 36 רפורמיות, מתוך: שטיין עדי (שיחת טלפון), רכות מכון "משמר הכנסת", התנועה הקונסרבטיבית, 15.5.2013.

ד"ר רותם ברסלר גונן

ראש תוכנית ההכשרה לראשי רשויות חדשים בבית הספר
rgonen@mscc.huji.ac.il

תוכנית ההכשרה לראשי רשויות חדשים

הציבור בקבלת החלטות. התוכנית גם מנחה את ראשי הרשויות כיצד ליצור שותפויות אסטרטגיות מקומיות ואזוריות במגוון תחומים – שותפויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות. נוסף על כך, בתחילת ההכשרה כל ראש רשות מקבל דיאגנוזה כלכלית של הרשות המקומית שבה הוא מכהן, שאותה בנו עבורו פרופ' מומי דהן וצוותו. הנתונים בדיאגנוזה אמורים לשמש את ראש הרשות בגיבוש תוכניות ובקביעת סדרי עדיפויות לקידום הרשות.

התוכנית משלבת הרצאות של חוקרים ומרצים באקדמיה ושל בכירים מהשלטון המקומי, סדנאות ושיח עמיתים עם מיטב היועצים ופאנלים המאפשרים מפגש עם ראשי רשויות מובילים, מנהלים בכירים ברשויות המקומיות, שרים ומנהלים במשרדי הממשלה. עוד כוללת התוכנית סיורים ברשויות מקומיות בצפון ובדרום. בסיור בצפון הארץ יושם דגש על בחינת אתגרי הניהול המקומי, מיזמים של קידום איכות הסביבה ומיזמים של שיתוף ציבור. בסיור בדרום הארץ יושם דגש על שותפויות אסטרטגיות, כלכליות וחברתיות בין רשויות מקומיות. הביקור בכנסת כולל בין היתר מפגש עם שרים, עם חברי כנסת שכיחנו בעבר כראשי רשויות ועם נציגי משרד הפנים ונציגי משרד האוצר.

במסגרת התוכנית יקבל כל ראש רשות ליווי אישי וקבוצתי של פרויקט בנושא שיבחר. את ליווי הפרויקטים יבצעו מיטב המומחים האקדמיים בתחום במסגרת קבוצתית קטנה ממוקדת לנושא. נוסף על כך, התוכנית משלבת מנטורים – ראשי רשויות מכהנים וראשי רשויות לשעבר ותיקים ומנוסים, המהווים מודל לחיקוי, ואשר הוכשרו ללוות את ראשי הרשויות החדשים בכמה מפגשים אישיים בתוכנית ייעודית לנושא זה. בתום התוכנית יקבל ראש הרשות תעודת גמר על השתתפות בתוכנית ההכשרה מהאוניברסיטה העברית.

בחודש דצמבר נפתחה בבית הספר ע"ש פדרמן למדיניות ציבורית וממשל תוכנית ייחודית וראשונה מסוגה בארץ להכשרת ראשי רשויות חדשים שנבחרו בבחירות האחרונות, וזו להם הכהונה הראשונה. להקמת תוכנית ההכשרה שותפים משרד הפנים, מפעם ירושלים והמרכז לשלטון מקומי. את התוכנית פיתחו ראש בית הספר, פרופ' מומי דהן, ד"ר גיל טלשיר, ראש המרכז להכשרת בכירים, וד"ר רותם ברסלר גונן, מומחית לשלטון מקומי. לתוכנית נרשמו 52 ראשי רשויות. פרופיל הרשויות בתוכנית מגוון, וכולל רשויות מכל קצוות הארץ ומכל סוגי הרשויות – מועצות מקומיות, עיריות ומועצות אזוריות ממגוון אשכולות סוציו-אקונומיים וממגזרים שונים.

בבסיס התכנון והפעלת התוכנית עומדת הנחת היסוד שלשלבם הראשונים בכניסה לתפקיד של ראש רשות יש השפעה רבה על ההצלחה בהמשך הדרך. מטרת התוכנית היא לסייע לראש רשות חדש לקצר את עקומת הלמידה ולהקנות לו ידע ומיומנויות רלוונטיים והיכרות עם הסביבה הארגונית שבה הוא פועל. זאת על מנת לסייע לראש הרשות לפעול ביעילות כבר בתחילת הכהונה, ולספק לתושבים שירותים באיכות גבוהה. לפיכך, תוכנית ההכשרה שמה לה למטרה לתת את ערכת הכלים המיידית להתמודדות ראש הרשות החדש עם האתגרים העומדים בפניו, תוך סיוע בידיו לפתח את יכולתו האישית כנבחר הציבור.

התוכנית מקנה כלים לתכנון אסטרטגי, מסייעת לראש הרשות הנבחר לבנות חזון מוביל מדיניות, להציב יעדים לבניית דמות הרשות ודפוסי מנהיגות אישיים, לפתח את הרשות מבחינה כלכלית ותכנונית, ליצור מבנה ניהולי משוכלל המאפשר קבלת החלטות יעיל עם הדרג הפוליטי והמנהלי של הרשות ולבנות מערכת ניהולית בעלת שקיפות מידע ובעלת יכולת לשתף את

Ask What You Can Do השנה שלי בבית הספר לממשל ע"ש קנדי בהארורד

ללימודים עצמם כאל עבודה, לבצע מטלות, לקרוא חומר בהיקף אדיר, לבוא מוכן לשיעורים ואפילו להתעניין בנושאים קשורים מעבר לחומר הנלמד.

אני באופן אישי התמקדתי בכמה קורסי ניהול משא ומתן הפופולריים מאוד בהארורד, ובכמה קורסים שעוסקים בתחומי הפיתוח הכלכלי, שעניינו אותי במיוחד. לצד קורסים אלו לקחתי גם קורסים רק לשם הסקרנות האינטלקטואלית, קורסים שעסקו במנהיגות, בהיסטוריה ובחדשנות. הקורס אולי המשמעותי ביותר שלי במהלך השנה היה קורס של הסוציולוג האמריקני Robert Putnam, שפיתח את רעיון ההון החברתי (Social Capital). הקורס התקיים כסדנה מצומצמת לתלמידים מכמה בתי ספר, והתחושה הייתה שבכל שיעור Putnam מגלה דברים חדשים, ומתרגש מהמפגש עם התלמידים ומהדיאלוג איתם – באמת מורה ואיש מדע אמיתי. אחד היתרונות של הארורד הוא היכולת לזמן דמויות משמעותיות לבית הספר, שמגיעות לאין-ספור הרצאות ומפגשים מעבר לקורסים הפורמליים. לדוגמה, אתאר שני מפגשים שאני זוכר. האחד היה שיחה בקבוצה קטנה של כמה אנשים עם גברת בוגרת הקנדי סקול ושמה Paula Broadwell, שלא שמענו קודם על אודותיה, ואשר כתבה ספר על אחד הגנרלים הנערצים של הצבא האמריקני – David Petraeus. חודש לאחר המפגש איתה התברר שלא רק שהפריקט שלה מהלימודים הפך לספר ביוגרפי, אלא שהוא גם הוביל לרומן שגרם לגנרל המכובד להתפטר מתפקידו הנוכחי כראש ה-CIA. מפגש אחר התקיים בקורס של פרופסור מייקל פורטר בבית הספר למינהל עסקים, שם מצאתי את עצמי יושב ליד נשיא רואנדה, שבא לשמוע שיעור על הרפורמות בארצו, והאזין במשך שעה לסטודנטים שניתחו את תהליכי הפיתוח שבוצעו ועוד יש לבצע, ואז עלה ונשא דברי סיכום במשך עשר דקות.

השנה בקיימברידג' הייתה שנה מיוחדת, יציאה משגרה מקצועית ואישית: שנה של חוויה למשפחה (ילדיי הקטנים חזרו עם אנגלית שוטפת, שאנחנו מנסים לשמר בכל דרך אפשרית); הזדמנות לעצור, להרהר קצת על מה שעשיתי ועל מה שאני רוצה לעשות; הזדמנות לייצר הזדמנויות לצאת מ"אזור הנוחות" ולאתגר את עצמי; אבל הכי חשוב, הזדמנות לייצר פרספקטיבה על חיינו פה, בארץ הזאת, שבה כל בעיית מדיניות נראית לנו כאילו אין שנייה לה, ויותר גרוע, אין עם מי לשתף פעולה כדי להתפתח ולפתור את הבעיה. גיליתי שיש עולם רחב של פרטנרים, אנשים נפלאים ששואלים: Ask what you can do for your country (סיסמת הקנדי סקול, השאולה מנאום של הנשיא קנדי). עכשיו האתגר הוא לשמור על קשר עם אחדים מהם, ולשמר את המרץ לעשייה משמעותית גם כאן, בישראל.

בבית הספר לממשל בהארורד לומדים יותר מאלף תלמידים (כולם תלמידי MA במסלולים שונים), והתוכנית שאליה נשלחים המלגאים של קרן וקסנר נקראת Mid Career Master in Public Administration, ובה משתתפים כ-200 איש בגילים 30 עד 60, מ-60 מדינות שונות.

החוויה המשמעותית ביותר מהלימודים בתוכנית היא חווית המפגש, הן עם חבריי למשלחת מישראל, שהיו קבוצת התייחסות מרתקת ביחס לאתגרי החברה הישראלית, והן עם אנשים ממדינות שונות: המשורר, הפילנתרופ ואיש הכספים האמיד מדרום-אפריקה שחושב על התמודדות על ראשות עיריית קייפטאון (הבטחתי לסייע במרוץ אם יתמודד), איש הרוח, בכיר בממשל הקנייתי המגיע מניירובי, שאיתו למדתי קורס על מנהיגים בהיסטוריה מפרופסור שהוא גם כומר, או פלייבי צעיר וחובב אתגרים מקזחסטן, שאת קובצי האקסל בפרויקט משותף שעשינו קיבלתי ברוסית ממזכירתו באסטינה (בירת קזחסטן). המפגשים הללו היו מטלטלים, הן במישור האישי והן במישור הקבוצתי-לאומי, ומצאנו את עצמנו לא אחת מייצגים את ישראל ואת העם היהודי נוכח האירועים (מבצע צבאי בעזה, לדוגמה).

במהלך שנת הלימודים, מעבר לקורסים המקדימים של המכינה בקיץ (מתמטיקה וכלכלה בעיקר), תלמידי ה-mid career מחויבים לשמונה נקודות זכות, שהן שמונה קורסים, ומותר לקחת עשרה קורסים לכל היותר. מקובל ללמוד ארבעה קורסים בסמסטר, ומותר לבחור כמעט את כל מה שרוצים ממאות הקורסים שנלמדים בקנדי סקול, ומאלפי הקורסים הנלמדים בבתי הספר של הארורד בכלל וגם מ-MIT. לפיכך, אחד החלקים הקשים ביותר בלימודים הוא הבחירה והמיקוד, בידיעה שתוכל ללמוד רק מעט מאוד ממה שיש למקום להציע. כיון שמדובר באנשים שהגיעו מרחבי הגלובוס לשנת לימודים אחת (וחלקם גם שילמו הרבה כסף), הלימודים הם כל עיסוקם של הסטודנטים. תואר שני בהארורד לא עושים תוך כדי עבודה במשרה, כמקובל בארץ, עובדה שמאפשרת להתייחס

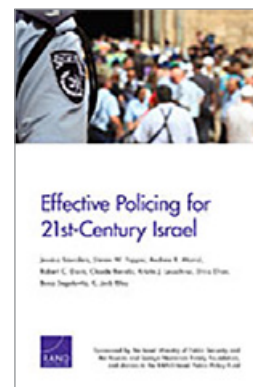
בית ספר קנדי לממשל.
צולם על ידי מרתה סטיוארט

Claude Berrebi (2013)

Effective Policing for 21st Century Israel

RAND

מה צריכה המשטרה לעשות כדי לספק שיטור יעיל שיענה על הצרכים של ישראל במאה ה-21? כדי לענות על שאלה זו, המחקר כלל בדיקה של עמדות הציבור כלפי המשטרה, ניתוח של פעולות המניעה וההרתעה של המשטרה, השוואות בין-לאומיות לצורך דירוג והערכה, וכמובן המלצות. פעילות הניתוח הפורמלית הוזנה באמצעות עבודת שטח שבמהלכה נסקרו כל היבטי השיטור הרלוונטיים. המחקר מצא שכדי להשפיע על תמיכת הציבור בה, על משטרת ישראל לאמץ מודל שיטור של צדק נהלי (procedural justice), צעד הכרוך בהגדלת השקיפות של המשטרה, ובהגברת האחריות שלה לביצועיה. כמו כן, נמצא שכדאי להפחית את השימוש בהרתעה כללית, ובמקומה להגביר את יכולות ההרתעה הממוקדת, דבר שיביא להתייעלות השיטור.

Galit Cohen-Blankshtain, Orit Rotem-Mindali (2014)

Key Research Themes on ICT and Sustainable Urban Mobility

International Journal of Sustainable Transportation

יותר מ-40 שנה קיימות ציפיות כי טכנולוגיות תקשוב (ICTs) יחליפו או ישנו את השימוש במערכת התחבורה. מאמר זה מציע סקירה של מחקרים לאורך שנים אלה. אנו מציעות דיון בציפיות לשינוי בביקוש לנסיעות, לשינוי בדפוסי נסיעות ולשינויים צפויים במבנה העירוני כתוצאה מצמיחת השימוש בטכנולוגיות התקשוב. אף שעניין מחקרי רב עסק בפוטנציאל התחלופה בין תחבורה לבין תקשוב, ממצאים אמפיריים מצביעים על יחסים מורכבים יותר בין שתי הטכנולוגיות, שכן תקשוב יכול לעודד נסיעות נוספות, כמו גם לשנות את אופיין של נסיעות קיימות. מצטברות עדויות רבות על האופן שבו טכנולוגיות תקשוב משנות את האופן שבו אנחנו צורכים את מערכת התחבורה (בזמן ובמרחב) ומעריכים את עלויות הנסיעה. נוסף על כך, הטכנולוגיות מאפשרות להגדיל את מספר הפעולות המבוצעות בו זמנית תוך כדי הנסיעה.

Itay Fischhendler, Galit Cohen-Blankshtain, Yoav Shuali, Max Boykoff (2014)

Communicating Mega-Projects in the Face of Uncertainties: Israeli Mass Media Treatment of the Dead Sea Water Canal

Public Understanding of Science

מחקר זה בוחן את האופן שבו אי ודאות בנוגע למיזמי ענק (mega-projects) באה לידי ביטוי בשיח הציבורי. האי ודאות היא כלי התנגדות מובהק לפרויקטים. המחקר מאתר גם את האסטרטגיות שבהן נעשה שימוש כדי לקדם מיזמי ענק. מקרה הבוחן הוא פרויקט תעלת הימים. מיזם זה, הנמצא על סדר היום למעלה מ-150 שנה, כרוך בסוגים רבים של אי ודאות. בעוד שבשנות ה-70 וה-80 מרבית האי ודאות שנדונה התרכזת בכלכלה והועלתה על ידי פוליטיקאים, בשנות ה-90 השיח הציבורי מעלה אי ודאות בעיקר בסוגיות סביבתיות ואקולוגיות המועלות על ידי ארגונים לא ממשלתיים. שינוי זה במוקד שיח האי ודאות הוא תוצאה של שינוי המיזם עצמו (מעבר מתעלת ים תיכון-ים המלח לתעלת ים סוף-ים המלח), אך גם תוצאה של שינוי ערכים חברתיים. המחקר מראה כי האסטרטגיה הדומיננטית ביותר להתמודדות עם האי ודאות היא הצעת אמצעי מדיניות להקטנת האי ודאות, אך קיימות אסטרטגיות נוספות כמענה לאי הוודאות המועלית על ידי שחקנים שונים.

מומי דהן (2013)

האם כור ההיתוך הצליח בשדה הכלכלי?

הסדרה הכחולה

עבודה זו מוצאת לראשונה מגמה כמעט רצופה מאז אמצע שנות ה-90 של צמצום פער ההכנסות בין משקי בית משתי קבוצות המוצא אירופה/אמריקה לעומת אסיה/אפריקה. נראה שעליית אי השוויון בין משכילים לבלתי משכילים היא האחראית להמראה הכלכלית של יוצאי אסיה/אפריקה. עלייה זו בתשואה להשכלה גבוהה יצרה כוח משיכה גדול יותר בקרב בעלי השכלה נמוכה להגדיל את ההשקעה בהשכלה. עבודה זו גם חושפת שיפור ניכר בייצוגיות של קבוצת המוצא אסיה/אפריקה לאורך שלושת העשורים האחרונים. בשנתיים האחרונות של התקופה הנחקרת השתווה לראשונה חלקה של קבוצת מוצא זו בעשירון העליון לחלקה באוכלוסייה. עוד מגלה המחקר כי הפער בשכר בין עובדים משתי קבוצות המוצא הוא גדול מן המתחייב מההבדלים הנמדדים ברמת ההשכלה.

Momi Dahan and Michel Strawczynski (2013)

Fiscal Rules and the Composition of Government Expenditures in OECD Countries

Journal of Policy Analysis and Management

באמצעות מדגם של 22 מדינות החברות ב-OECD המאמר מראה כי הכללים הפיסקאליים שישומו בעיקר החל משנות ה-90, המבוססים על הגבלת הגירעון התקציבי ועל הצבת תקרה להוצאה הממשלתית, הביאו את הממשלות להקטין באופן מובהק את הגירעון התקציבי ואת ההוצאה המצרפית של הממשלה הרחבה. מן העבודה עולה שכללים פיסקאליים הביאו להפחתת תשלומי העברה יחסית לצריכה הממשלתית בכלל, ולתשלומי השכר הממשלתיים בפרט. לעומת זאת, לא נמצאה השפעה מובהקת בהקשר של יחס ההשקעה לצריכה הממשלתית. מצאנו שההשפעה הזאת של הכללים הפיסקאליים על הרכב הוצאות הממשלה היא מעבר לקיצוץ שחל בתשלומי ההעברה בעקבות התוכנית "מרווחה לתעסוקה", אשר הופעלה על ידי רוב מדינות ה-OECD בשנות ה-90. כמו כן, מצאנו שירידת היחס בין תשלומי העברה לצריכה הממשלתית התרחשה בעיקר במדינות המאופיינות בהגנה חוקתית חלשה על זכויות חברתיות, על פי החוקות של המדינות והחוקים הסוציאליים הקיימים.

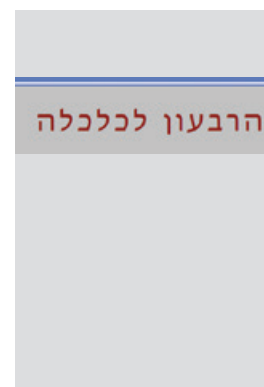

מומי דהן ומשה חזן (2013)

סדרי העדיפויות בתקציב הממשלה

הרבעון לכלכלה

עבודה זו מראה כי הרמה הנמוכה של הוצאה ציבורית שאליה הגיעה ישראל, התבטאה בפגיעה חריפה ברמת השירותים הציבוריים שניתנים לאזרחי ישראל אפילו מעבר למתחייב מהוצאות הביטחון החריגות שלה. בעבודה זו נמצא כי בעשור וחצי האחרונים חלה ירידה בהוצאה לתלמיד בישראל, וזאת במקביל לעלייה שהייתה במדינות המפותחות, דבר שהביא לפתיחת פער ניכר לרעת ישראל. ההוצאה לתלמיד בישראל נמוכה היום בהשוואה למדינות ה-OECD, וזאת למרות שיש ישראל מוציאה יותר על חינוך (באחוזי תוצר). בתחום הבריאות ישראל ממוקמת מתחת לחציון ה-OECD על פי מדד שירותי הבריאות לצרכן פוטנציאלי. ישראל נמצאת במקום ה-23 מתוך 28 מדינות ה-OECD בהוצאות הרווחה. מיקומו הנמוך של הביטוח החברתי בסולם העדיפויות בולט במיוחד לאור אי השוויון הגדול בישראל. נראה שהמיקום הנמוך אינו תואם את העדפות הציבור הישראלי כפי שהן עולות מסקרי דעת קהל.

רון גרליץ (2013)
יש סיכוי לשוויון?
 פרלמנט

המאמר פותח בתיאור השסע העמוק בין יהודים לערבים בישראל, אי השוויון החריף והאפליה בהקצאת המשאבים. למרות זאת, המחבר סבור שיש סיכוי לשוויון. בחברה הישראלית יש, לטענתו, מגמות מנוגדות: מצד אחד, הצרת צעדיהם של האזרחים הערבים והטלת ספק בנאמנותם; ומן הצד האחר, מודעות גוברת במשרדי הממשלה, בתקשורת ובציבור לאפלייתם ולצורך לצמצם את הפערים. שתי המגמות הללו מזינות זו את זו. המגמה השלילית היא גם תוצאה של ניצני השתלבות החברה הערבית במוקדי הכוח, הכלכלה והחברה ותגובה אליהם. המאמר טוען שההתקפות על האזרחים הערבים הן חמורות, לא דמוקרטיות ומסוכנות, אבל עוצמתן גם מעידה על העוצמה ועל ההצלחה שקצרו החברה הערבית והכוחות החיוביים בכלל החברה הישראלית המקדמים שוויון ושותפות.

Anat Gofen (2013)

**Mind the Gap:
 Dimensions and Influence of Street-Level Divergence**
 Journal of Public Administration Research and Theory

לעובדי קצה בארגוני שירות, כדוגמת מורים, שוטרים ועובדים סוציאליים, תפקיד מפתח ביישום מדיניות. מחקרים רבים מעלים תובנה שלפיה במקרים רבים פעולותיהם של עובדים אלה מביאה לתוצאות מדיניות השונות מהתוצאות שלהן כיוונה המדיניות הרשמית. מתוך ניסיון להבין תחת אילו תנאים התנהגותם של עובדי קצה תורמת לשינוי מדיניות, המחקר הנוכחי מציע להבחין בשלושה ממדים של התבדרות בקרב עובדי קצה: מוטיבציה, שקיפות וקולקטיביות. ניתוח מקרים יומיומיים המגלמים חוסר התאמה בין פעולות היישום של עובדי קצה לבין המדיניות הרשמית בשלושה מגזרי מדיניות – חינוך, בריאות ורווחה, מעלה ממצאים שלפיהם התבדרות שקופה, קולקטיבית, המונעת מתוך רצון לסייע ללקוחות המדיניות, נוטה להניע תהליך של שינוי מדיניות. הבנה מעמיקה יותר של הקשרים ההדדיים בין שינוי מדיניות לבין התבדרות מאפשרת תיאור רב יותר בין שותפים שונים בממשל.

Anat Gofen (2013)

Citizens' Entrepreneurial Role in Public Service Provision
 Public Management Review

במסגרת אספקת שירותים ציבוריים תפקיד האזרחים הוא "משתמשים", "לקוחות" או "שותפים". לעתים, בעקבות אי שביעות רצון, אזרחים יוצרים בעצמם חלופה לאספקת השירות הציבורי, יצירה המכונה "אקזיט יזמי", כמו, לדוגמה, חינוך ביתי, שיטור קהילתי או לידות בית. במקרים אלה אזרחים מן השורה הופכים לספקים של שירותים מקצועיים. ניתוח עומק של שישה מקרים של אקזיט יזמי מצביע על תובנה שלפיה במקרים שבהם האקזיט זוכה לתמיכה רבה, מבנה האספקה הקיימת ישתנה באחד משלושה אופנים: (1) שינוי תוספתי, שבו האקזיט היזמי מוסדר ומקבל לגיטימציה (חינוך ביתי, לידות בית); (2) שינוי השתתפותי, שבו השתתפותם של אזרחים באספקת השירות עולה משמעותית (שיטור קהילתי, אשפוז ביתי) (3-1) רפורמה כוללת, שבה אופן אספקת השירות הקיים משתנה לגמרי לשביעות רצונם של האזרחים (שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים במערכת החינוך).

Anat Gofen, Rotem Bresler-Gonen and Esti Golan-Hoss (2013)

"Hey, Mayors, Leave Them Kids Alone": Entrepreneurial Citizens, Policy Noncompliance, and Local Government Response

Urban Affairs Review

יזמות מקומית של אזרחים, אשר אינה עולה בקנה אחד עם המדיניות הקיימת, מעמידה אתגרים לפתחה של הרשות המקומית. כיצד רשות מקומית מתמודדת עם אתגרים מסוג זה ואילו שיקולים מנחים אותה? המחקר בוחן תופעה ישראלית מוכרת שבה הורים מקימים בתי ספר ודורשים בדיעבד הכרה ממשרד החינוך ומהרשות המקומית. יוזמות אלו הן חלק מהנוף כבר קרוב לשלושה עשורים, אולם אינן מוסדרות וזוכות להתנגדות מתמשכת מצד משרד החינוך. הממצאים מעלים תובנה שלפיה תגובתה של הרשות המקומית היא תהליך מתמשך, המורכב מסדרה של תגובות המושפעות משיקולים מקצועיים, פוליטיים וחברתיים. תגובה זו משקפת את המלכודת שבה מצויה הרשות המקומית, המצופה להיענות לצורכי תושביה, ובה בעת לפעול בהתאם למדיניות הרשמית תוך תחזוקה שוטפת של השירותים העירוניים בתחומה.

Anat Gofen and Blomquist Paula (2013)

Parental Entrepreneurship in Public Education: a Social Force or a Policy Problem?

Journal of Educational Policy

הגישה של מעורבות הורים בחינוך מגלמת תפיסה שלפיה ההורים והמדינה הם בעלי אחריות משותפת לחינוך הילדים. מחקר זה מבקש להגדיר את המושג "יזמות הורים", המגלמת מעורבות הורים שבה פעילות ההורים אינה עולה בקנה אחד עם המדיניות הקיימת, וההורים אף נאבקים במערכת כדי לקבל לגיטימציה למעורבותם. ההיבטים המעשיים של יזמות הורים נידונים תוך ניתוח שלוש תופעות שמגלמות בפועל יזמות הורים: חינוך ביתי, שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים והקמת מסגרות חינוכיות על ידי הורים, תוך מאבק להכרה רשמית. יזמות הורים ממחישה את הגבולות העמומים שבין אחריות המדינה לבין אחריות ההורים בנושא של חינוך ילדים, ומדגימה כי הורים יכולים לעתים לקחת על עצמם תפקיד של יזמות במערכת החינוך. יזמות הורים ממחישה גם את המגמה הרחבה יותר של משא ומתן מתמשך בדבר החוזה החברתי בין ההורים לבין המדינה, בעיקר בהקשר לפרופסיונליות, לגיטימציה ולסמכות.

Anat Gofen and Needham Catherine (2014)

Service Personalization as a Response to Noncompliance with Routine Childhood Vaccination

Governance

המחקר הנוכחי מציע אפשרות נוספת לתגובת המדינה לחוסר היענות של מושאי המדיניות – שינוי אופן היישום ואספקת המדיניות כדי לצמצם את חוסר ההיענות. תגובה זו ממחישה כי חוסר היענות אינו רק בגדר פעולה של מושא המדיניות, אלא תהליך מתמשך של קבלת החלטות המאפשר בעצם התערבויות בשלבים שונים. בהתבסס על המקרה של חוסר היענות לחיסוני ילדים בישראל, ממצאי המחקר מצביעים על תובנה שלפיה, מתוך מוטיבציה לצמצם את חוסר ההיענות ואת השלכותיה על בריאות הציבור, עובדי מערכת הבריאות האחראים ליישום מדיניות חיסוני הילדות בישראל הגיבו לחוסר ההיענות בכך שאפשרו להורים לחסן את ילדיהם לא לפי הפרוטוקול הסטנדרטי. תהליך זה של פרסונליזציה של שירות ציבורי סטנדרטי ואחיד מכיר בעובדה שלפיה אכיפה ככל הנראה לא תשפיע, ואף מגלם תגובה פרגמטית שמטרתה למנוע מצב שבו הורים יוותרו על החיסונים כליל.

Zvika Orr (2014)

Organhandel in Israel: Wie Moral und Politik geformt werden“ [Commerce in Organs in Israel: The Shaping of Moralities and Public Policies]

Körperökonomien: Der Körper im Zeitalter seiner Handelbarkeit
[Body Economics: The Body in the Age of Tradability]

ארגונים בין-לאומיים דוגמת האו"ם גינו באופן ברור קנייה ומכירה של איברים וסחר באיברים, ויצרו "נורמות בין-לאומיות" חד-משמעיות בנושא. אף שנורמות אלה באו לידי ביטוי בחקיקה ברוב מדינות העולם, הן לא תמיד התקבלו ויושמו בהקשרים מקומיים. בהתבסס על ניתוח המקרה של קנייה ומכירה של איברים בישראל, המאמר מבקש להסביר את התהליך שבו אינטראקציה בין גורמים על-לאומיים וגורמים חברתיים, תרבותיים ודתיים מקומיים-פרטיקולאריים מבנה את השיחים, הפרקטיקות והמדיניות הציבורית בסוגיות אתיות הקשורות לגוף האנושי. באמצעות בחינת ההבניה של התפיסות המוסריות של שחקנים שונים, המאמר שופך אור על תהליך הוורנקולריזציה של הנורמות הבין-לאומיות. המאמר מבוסס על תצפיות, ראיונות עומק וניתוח תוכן של טקסטים.

Zvika Orr and Daphna Golan (2014)

Human Rights NGOs in Israel: Collective Memory and Denial

The International Journal of Human Rights

המאמר דן בקשרי הגומלין שבין זכויות אדם, זיכרון, שכחה והכחשה באמצעות ניתוח השיחים והפרקטיקות של ארגוני זכויות אדם ישראלים בנוגע לעבר הפלסטיני, ובמיוחד בנוגע לאירועים שהתרחשו בשנת 1948. המאמר מסביר את התהליך הדיאלקטי שבו ארגוני זכויות אדם ישראלים זוכרים ומדחיקים מרכיבים שונים בעבר המקומי ונמנעים מדיון בזכויות העתידיות של הפלסטיים הפלסטינים, ובמיוחד בסוגיית זכות השיבה. המאמר בוחן את ההשלכות של הפרקטיקות הללו על יכולתם של הארגונים להשפיע באופן משמעותי על העתיד הישראלי-פלסטיני.

Daphna Golan, Zvika Orr and Sami Ershied (2013)

Lifta and the Regime of Forgetting: Memory Work and Conservation

Jerusalem Quarterly

המאמר בוחן את המאבק של "הקואליציה להצלת ליפתא" למנוע את מימוש התוכנית לבניית שכונת יוקרה על שרידי הכפר ליפתא שבמבואות ירושלים. הקואליציה הייחודית כוללת פליטים פלסטינים מליפתא, תושבים יהודים במקום וארגונים ופעילים ישראלים ופלסטינים. הוא מנתח דילמות, הסכמות ומתחים מרכזיים בקואליציה, במיוחד סביב שאלת החזון לעתיד הכפר. אנו מציגים גם את הדילמות שלנו כחוקרים וכפעילים במאבק, ומציעים שלפפתא תשמש מודל לקידום דיאלוג כן ופתוח בסוגיות המושתקות בדרך כלל בשיח הדומיננטי בישראל, ללימוד ביקורתי של ההיסטוריה הפלסטינית והיהודית-מזרחית במקום, וליצירת מרחב של פיוס, צדק ושלוש המבוסס על הכרה בסבל ועל הגנה על זכויות אדם.

Michel Strawczynski, and Joseph Zeira (2013)

Procyclicality of Fiscal Policy in Emerging Countries: The Cycle is the Trend

Fiscal Policy and Macroeconomic Performance

מאמר זה בודק את התגובה של המדיניות הפיסקאלית כנגד שינויים מתמשכים במחזורי העסקים במדגם של 23 מדינות מפותחות החברות ב-OECD ו-22 מדינות מתפתחות על פי ההגדרה המקובלת באינדקסים הכי נפוצים בשוקי המניות. הממצא המרכזי הוא שבמדינות המתפתחות תקופות גאות או שפל ממושכות גורמות למדיניות הפיסקאלית להיות פרו-מחזורית – כלומר, הממשלות במדינות המתפתחות נוטות להגדיל את ההוצאה הציבורית בתקופות של גאות בפעילות הכלכלית, ולקצץ אותה דווקא בתקופות שפל. בדיקה ביחס להרכב ההוצאות מראה כי הן הממשלות של המדינות המפותחות והן הממשלות של המדינות המתפתחות נוטות ליישם מדיניות פרו-מחזורית ביחס להשקעה. המדינות המתפתחות פועלות לפי דפוס פרו-מחזורי גם ביחס לצריכה הממשלתית ותשלומי ההעברה. ממצא מרכזי נוסף הוא שבשנות ה-90, תקופה שבה הגלובליזציה של זרמי ההשקעה התרחבה באופן ניכר, מידת הפרו-מחזוריות של המדיניות הפיסקאלית במדינות המתפתחות פחתה.

Michel Strawczynski and Natalia Mironychev (2013)

The Persuasive Role of Information: The Case of EITC Reminding Letters

הסדרה הכחולה

במחקר זה אנו בוחנים את השפעת המידע כפי שהוא משתקף במכתבים שנשלחו על ידי רשות המסים לזכאים של התוכנית "מענקי העבודה" (המוכרת גם כ"מס הכנסה שלילי") במהלך השנים 2008 עד 2011. המחקר מראה כי היו שתי קבוצות ייחודיות המתמקמות בקצוות של תהליך הלמידה: א. פרטים שלמדו מהר על זכאותם לאחר קבלת המכתב בשנה הראשונה; ב. פרטים שלא למדו על זכאותם והיו זקוקים בכל פעם מחדש למכתב של רשות המסים כדי להגיש בקשה לזכאות. עבור אלה האחרונים, המכתב ממלא תפקיד של שכנוע (persuasion), וזאת מאחר שללא המכתב, יש להניח שהם לא היו מממשים את זכאותם. באמצעות מודל של למידה אנו מראים שניתן לאמוד את תוספת הזכאים הנובעת מתפקיד השכנוע של המכתבים בכ-1.5 אחוזים. אנו מנתחים את התכונות העיקריות של הפרטים שלא למדו להגיש את הבקשה לזכאות באופן עצמאי. מדובר על פרטים מבוגרים יותר, השייכים למשקי בית עם מפרנס אחד, המגלים קשיים בדיעת השפה (עברית ואנגלית) ושאינם פונים למרכזי מידע או כלי תמיכה אחרים כדי לברר מראש על יכולתם לממש את מענק העבודה.

שלומי סרגוסטי (2013)

בין כוחות משיכה מווגדים – החינוך הממלכתי-דתי בין הלכה לדמוקרטיה

חינוך אזרחי בישראל

המאמר מבקש לבחון כיצד החינוך הממלכתי-דתי ("חמ"ד") מנחה את מוסדות החינוך השונים להתמודד עם "דילמת הציות": הדילמה שבין ציות לחוק המדינה לבין ציות לחוק ההלכה במקרה של סתירה ביניהם. בחינת השאלה נעשתה דרך ניתוח שיטתי של חוזרי מינהל החמ"ד בין השנים 1967–2007. מהניתוח עלה שדווקא מוסד אידיאולוגי כמו החמ"ד התקשה מאוד לתת הנחיות ערכיות ברורות בכל הקשור להתמודדות עם דילמת הציות. קושי זה עלה בעיקר בשנים שבהן עמד הציבור דתי-לאומי בפני קונפליקטים אידיאולוגיים. על מנת להישאר חלק משני העולמות שאליהם הוא שייך – החינוך הממלכתי והעולם ההלכתי – החמ"ד חייב היה לנקוט דרך של עמעום מסרים. דרך זו אפשרה לו אמנם לחיות בין שני העולמות, אולם לא נתנה את ההכוונה שהייתה (ועדיין) דרושה למוסדות החמ"ד לאופן ההתמודדות עם דילמת הציות.

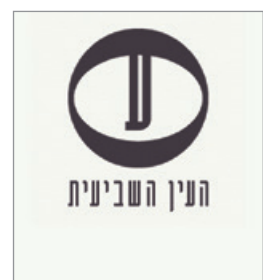
גדי טאוב (2013)

תסמונת סטוקהולם וטובת הזונות קודמת

העין השביעית

השיח על הזנות במדיה הישראלית ובחוגי הממשל נשלט במידה רבה על ידי לובי נמרץ של פמיניזם מזן מסוים, הנוקט גישה פטרנליסטית, שעל פיה הזונה היא לעולם רק קורבן. שיח זה מציג את עצמו כמגינן של הזונות, אך בפועל מקדם אג'נדה פוליטית העתידה לדחוק אותן אל המחתרת, שם אוכלוסייה זו, הפגיעה ממילא, תהפוך פגיעה עוד יותר.

<http://www.the7eye.org.il/69523>, <http://www.the7eye.org.il/71587>

פרסים ומלגות

ברכות לאייל ברגר, **יפעת טרבלוס וחני יוסקביץ'**, סטודנטים בתוכנית המצטיינים, על זכייתם במלגת הצטיינות של בית הספר למדיניות ציבורית.

ברכות ל**אלון בן אליעזר**, סטודנט בתוכנית המצטיינים, על זכייתו במלגה המחקרית ע"ש שמעון בן חמו בנושא מאפיינים אישיים והקשר לתמריצים ומוטיבציה לעבודה.

ברכות ל**גלעד בארי, נועה בלומנטל וחני יוסקביץ'**, סטודנטים בתוכנית המצטיינים, על בחירתם לרשימת הדיקנית לתואר שני לשנת הלימודים תשע"ג.

ברכות ל**גיתית ויצמן**, סטודנטית בתוכנית המצטיינים, על זכייתה במלגה החברתית ע"ש שמעון בן חמו בנושא הוראה, חינוך וליווי של חיילי צה"ל המתגיירים במסגרת קורס נתיב.

ברכות ל**פרופ' דוד לוי פאור** על זכייתו במענק מחקר של משרד המדע בנושא רגולציה של ביטחון באינטרנט.

ברכות ל**פרופ' דוד לוי פאור** על זכייתו בפרס של קבוצת המחקר רגולציה ממשלית בזכות תרומתו הבולטת להתפתחות המחקר ברגולציה וממשל. בין היתר קיבל פרופ' לוי-פאור את הפרס על הקמת קבוצת המחקר, ייסוד כתב העת Regulation and Governance ופרסום ספרים ומאמרים בתחום.

ברכות ל**ד"ר ליאת רז-יורוביץ'** על בחירתה לעמיתת גולדה מאיר לשנה"ל תשע"ד.

ברכות ל**ד"ר לימור דרש-סמייאן** על זכייתה במענק מחקר של משרד המדע בנושא מדע בחברת סיכון.

ברכות ל**ד"ר תהילה שוורץ-אלטשולר** על זכייתה בתואר מורה מצטיינת לשנת הלימודים תשע"ג.

מינויים של קהילת בית הספר

ברכות ל**אבי אסבן**, בוגר תוכנית "עתידים" ותוכנית המצטיינים, על מינויו למנהל תחום שיח בין-מגורי בארגון שיתופיים.

ברכות ל**אהרן היימן**, בוגר תוכנית המצטיינים, על מינויו לעוזר מנכ"ל עמותת אלעד.

ברכות ל**אתי בינדר**, בוגרת תוכנית המנהלים, על מינויה למפקחת ארצית כוללת על החינוך היסודי החרדי.

ברכות ל**בנימין לשקאר**, בוגר תוכנית המצטיינים, על מינויו למנהל הלשכה של קרן היסוד בצרפת.

ברכות ל**חיי מיארה**, סטודנט בתוכנית המצטיינים, על הצטרפותו לפרויקט המשותף של הפקולטה למדעי החברה ועיתון "כלכליסט" - "הגרף הכלכלי חברתי". במסגרת הפרויקט תספק הפקולטה מדי שבוע גרף או נתונים העוסקים בנתונים על המשק והחברה בישראל, אשר יתפרסמו במדור קבוע בעיתון.

ברכות ל**לורה טלינובסקי**, תוכנית המצטיינים, על מינויה למנכ"לית תנועת קול אחד הפועלת לקידום פתרון שתי מדינות לשני עמים.

ברכות ל**מעין אלכסנדר**, בוגרת תוכנית המצטיינים, על מינויה למנהלת אתר האינטרנט של האוניברסיטה העברית.

ברכות ל**עידית מלול**, בוגרת תוכנית הבכירים, על מינויה למזכירה ראשית של בית המשפט העליון.

ברכות ל**עמית בלונבסקי**, בוגר תוכנית המצטיינים, על מינויו לרכז כלכלה ותקציב במנהל תשתיות ותיאום תחבורתי במשרד התחבורה.

ברכות ל**ענבר הרוש גיטי**, סטודנטית בתוכנית המצטיינים, על מינויה למנכ"לית ארגון "אחרי".

ברכות ל**רותם גבאי**, תוכנית המצטיינים, על מינויה לראש קשרי חוץ ושיתוף פעולה בין-לאומי במשרד להגנת העורף, משרד הביטחון.

ברכות ל**ריטה גולשטיין גלפרין**, בוגרת תוכנית "עתידים" ותוכנית המצטיינים, על מינויה לחברה בוועדת המנהל של קבוצת העבודה לנושאי סחר בין-לאומי של ארגון ה-OECD. ועדת הסחר של ה-OECD עוסקת בניתוח כלי מדיניות, סקירות אמצעים ועידוד לליברליזציה של סחר בין-לאומי.

ברכות לקאדי ד"ר
איאד זחאלקה על
אישור עבודת
הדוקטורט בנושא
פקה אל-אקליאת
והשלכותיה על
המוסלמים
בישראל, בהנחיית
ד"ר רוני שחם.

בית הספר ע"ש פדרמן
למדיניות ציבורית וממשל

The Federmann School of
Public Policy and Government

אתר בית הספר:
Public-policy.huji.ac.il

האוניברסיטה העברית בירושלים

בית הספר מציע לכם מגוון תכניות

תוכניות לתואר שני

תוכנית משותפת בכלכלה ובמדיניות ציבורית

התוכנית מיועדת לבוגרים מצטיינים של החוג לכלכלה הרואים את עתידם בעיצוב מדיניות כלכלית. תוכנית מחקרית בת שנתיים. למתקבלים מלגת פטור משכר לימוד בשנה א'.

תוכנית המצטיינים במדיניות ציבורית

התוכנית מיועדת לבוגרים מצטיינים מכל החוגים הרואים את עתידם במגזר הציבורי. תוכנית מחקרית בת שנתיים. למתקבלים מלגת פטור משכר לימוד בשנה א'.

תוכנית משותפת במשפטים ובמדיניות ציבורית

התוכנית מיועדת לבוגרים מצטיינים הרואים את עתידם בתפקידים מרכזיים בשירות הציבורי בתחום המשפטי. תוכנית לא מחקרית בת שנתיים. למתקבלים מלגת פטור משכר לימוד בשנה א'.

תוכנית משותפת בניהול ובמדיניות ציבורית

התוכנית מיועדת לבוגרים מצטיינים הרואים את עתידם בתפקידי ניהול בכירים בשירות הציבורי. תוכנית לא מחקרית בת שנתיים. למתקבלים מלגת פטור משכר לימוד בשנה א'.

תוכנית הצוערים לשירות המדינה

התוכנית מיועדת לבוגרים מצטיינים מכל החוגים הרואים את עתידם בשירות המדינה. תוכנית לא מחקרית בת שש שנים. תוכנית במימון המדינה

לפרטים נוספים: טל': 02-5881533
דוא"ל: public_policy@savion.huji.ac.il
אתר: <http://public-policy.huji.ac.il>

שואפים

להשפיע על דמותה של
החברה הישראלית?
לעצב מדיניות ציבורית?
להנהיג תהליכים שיקבעו
את אופייה של מדינת ישראל?

תוכניות מנהלים לתואר שני

תוכנית מנהלים - מנהלים במגזר הציבורי

מיועדת לבכירים בשירות
הציבורי הרחב, שלטון מקומי
וחברה אזרחית.

תוכנית בכירים - בכירים בשירות המדינה

מיועדת למנהלים המכהנים בתפקידים
בכירים בשירות המדינה.
תוכנית במימון המדינה.

לפרטים נוספים: טל': 02-5881934
דוא"ל: Exmpp@savion.huji.ac.il
empp.huji.ac.il

עקבו אחרי פעילויות ביה"ס בפייסבוק:

www.facebook.com/#!/SPPFedermann

